

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΙΚΟΣΤΟΣ ΗΜΕΡΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΙΟΡΔΑΝΟΥ ΜΤΡΤΙΔΗ
1974-1975

E.Y.Δηλ.Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΤΑ ΕΝ ΜΟΛΔΑΒΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ
ΚΑΙ ΆΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΥΤΩΝ
(1642 - 1821)

ΟΙ "Ελληνες κατά τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας δὲν ἥδυναντο νὰ ἐγκαθιστοῦν τυπογραφικὰ καταστήματα ἐν τῇ χωρίῳς Ἐλλάδι καὶ εἰς τὰ πασαλίαις, ἔνθα αἱ μηχανορραφίαι τῶν Ἰησουΐτῶν ἐξήγειρον τοὺς Τούρκους κατ' αὐτῶν. Οὗτοι κατέφευγον εἰς τὴν Εύρωπην, ὅπου, εὑρεσκούντες περισσοτέραν ἀσφάλειαν καὶ φιλοξενίαν, παραλλήλως πρὸς τὰ ἄλλα ἔργα πολιτισμοῦ εἰς τὰ ὅποια ἐπεδίδοντο, ἰδρυσον καὶ τυπογραφεῖα διὰ τὴν ἐκτύπωσιν βιβλίων, δπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

"Ως πρῶτον ἐλληνικὸν βιβλίον (ἄλλ' ἀνευ μνείας χρονολογίας) θεωρεῖ ὁ Agostino Pertusi τὰ Ἐρωτήματα τοῦ Χρυσολωρᾶ, τυπωθέντα (ἐν Ἐνετίᾳ κατὰ τὸ 1471) ὑπὸ Adam von Abergau¹.

Κατὰ τὸν Δημ. Μάργαρην, τὸ Μιλάνον ὑπῆρξεν ἡ πρώτη πόλις, ἡ ὅποια ἔδωκε τὸ πρῶτον τυπωμένον ἐλληνικὸν βιβλίον, τὴν Γραμματικὴν τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως (1476)². Μετὰ τὸ Μιλάνον ἀκολουθοῦν, λέγει, ἡ Ἐνετία καὶ ἡ Βιέννη, ὅπου ὁ Σακόνθιος Γεώργιος Βενδότης ἰδρυσε τὸ πρῶτον ἔκεῖ ἐλληνικὸν τυπογραφεῖον, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἐξεδίδοντο βιβλία φωτίζοντα καὶ φρονηματίζοντα τὸ ὑπόδουλον Γένος. Εἰς δὲ τὴν Φλωρεντίαν, ἐν τῇ Πλατωνικῇ Ἀκαδημίᾳ τῆς ὅποιας ἐδίδασκον τὰ ἐλληνικὰ γράμματα οἱ "Ελληνες Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος καὶ Δημήτριος Χαλκοκονδύλης, ὁ Ἀθηναῖος, εἰς τὸ τυπογραφεῖον τῶν ἀδελφῶν Νερλίων, ἐπιμελείᾳ τοῦ Χαλκοκονδύλη, εἶδον τὸ φῶς ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ Ὁμήρου (1488), τοῦ Καλλιμάχου (1489), τοῦ

1. A. Pertusi, "Ἐρωτήματα. Per la storia e le fonti delle prime grammatiche greche a stampa, Italia medioevale e umanistica V, 1962, σσ. 323 - 324, παρά N. B. Τω μαδάκη, 'Ἡ ἐν Ἰταλίᾳ ἔκδοσις ἐλληνικῶν ἐκδηλωτικῶν βιβλίων {χωρίως λειτουργικῶν} γενομένη ἐπιμελείᾳ Ἐλλήνων ὀρθοδόξων κατά τοὺς ΙΕ' - ΙΓ' αἰώνας, ΕΕΒΣ ΛΖ', 1969 - 1970, σ. 5.

2. Περὶ ταύτης βλ. N. B. Τω μαδάκη, Κλεις τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας, ἡτοι Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, τόμος πρῶτος, ἔκδοσις τρίτη, Ἀθῆναι 1965, σσ. 64 - 65.

Λουκιανοῦ (1496), τοῦ Σοφοκλέους (1547), καὶ εἰς τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Κωνσταντίνου Ἀλόπα τὰ Ἀρχαιαντικὰ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου (1496)¹.

Ἡ τροπὴ τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἔκδοτικὰ κέντρα, εἰς τὰ ὅποια εὑρίσκον νεώτερα συστήματα μαθῆσεως ἢ πλουσιώτερα βοηθήματα χρηματικά, δπως ἡ Λειψία, ἡ Τεργέστη, ἡ Πετρούπολις, ἡ Μόσχα, καὶ ἡ σύστασις ἑλληνικῶν τυπογραφείων εἰς Κωνσταντινούπολιν, Μοσχόπολιν, Ἰάσιον, Βουκουρέστιον, Κέρκυραν, περιώρισαν κατὰ μέγα μέρος τὰς ἐργασίας τῶν ἐν Ἐνετίᾳ ἑλληνικῶν τυπογραφείων καὶ ἐπέφεραν διάγονον κατ' ὄλιγον τὴν παρακμὴν καὶ τέλος τὴν διάλυσιν των².

Οἱ ἔξαρτος καὶ ἐνθουσιώδης Ἱεράρχης Δοσίθεος Νοταρᾶς (1641 - 1707), πατριάρχης Ἱεροσολύμων (1669 - 1707)³, ἐκ τῶν πλέον δραστηρίων καὶ πεπαιδευμένων Ἱεραρχῶν τοῦ 17ου αἰ., ὑπῆρξεν ὁ Ιδρυτὴς τῶν ἐν Μολδαβίᾳ ἑλληνικῶν τυπογραφείων κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἡγεμονίας τοῦ Γεωργίου Δούκα⁴ διαδόχου τοῦ ἑλληνομαθοῦς καὶ φιλέλληνος ἡγεμόνος Βασιλείου Λού-

1. Δημ. Μάργαρη, Βιβλιολογία καὶ βιβλιοθηκονομία, 'Αθῆναι 1939, σσ. 33 - 34. Περὶ τῶν ἑλληνικῶν τυπογραφείων τῆς Ἐνετίας, αὐτόθι, σσ. 34 - 49. Ιω. Βελούδος, Περὶ τῆς ἐν Βενετίᾳ Ὁρθοδόξου Ἀδελφότητος καὶ τοῦ αὐτῆς ναοῦ τοῦ Ἅγιου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου ὑπομνημάτιον. Μέρος Β'. Περὶ τυπογραφείων ἑλληνικῶν, «Χρυσαλλί», ἐν Βενετίᾳ 1863. Κ. Μέρτζιος, 'Η οικογένεια τῶν Γλυκέων ἢ Γλυκήδων, 'Ηπειρωτικά Χρονικά 10, 1935, σσ. 1 - 186. Γ. Ε. Πλούμιδη, Τὸ Βενετικὸν τυπογραφεῖον τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Πάνου Θεοδοσίου (1755 - 1824), 'Αθῆναι 1969, σσ. 1 - 181.

2. Δημ. Μάργαρη, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 41.

3. Περὶ τοῦ Δοσίθεου βλ. καρίως: Xρυσοστάθμος II απαδοπούλου, Δοσίθεος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, 'Ιερουσαλήμ 1907. Dumitru Stanilea, Viața și activitatea patriarhului Dosofteiu al Ierusalimului și legăturile lui cu Țările Românești, București 1929. D. Russu, Studii istorice greco-române, τόμ. I, București 1939, σσ. 184 - 188, 191, 232, 237, 239, 241 - 242, 244, 246, 253, 258, 261, 263, 290 - 291, τόμ. II, αὐτόθι, σσ. 494, 525, 527. Γ. Η. Κουρνούτσου, 'Η Δωδεκαπλίδος τοῦ Δοσίθεου εἰς τὴν τυπογραφίαν τοῦ Βουκουρεστίου, Θεολογία ΚΔ', 1953, σσ. 250 - 273. Ariadna Camariano-Cioran, Les Académies principales de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs, Thessaloniki 1974, σσ. 12, 37, 86, 426.

4. «Ἐπίσημος [ὁ Δούκας] ὅτι αὐθαιρεστας αὐτὸς εἰς Μπογδανίαν ἔγινεν εἰς τὸ Γιάδοι τυπογραφίαν λέγει ὁ Καϊσάρειος Δαπόντες, Κατάλογος λοτορικὸς δέκατος τῶν καθ' ἡμᾶς χρηματισάντων ἐπισήμων Ρωμαίων, ἐν C. Erbiceanu, Cronicarii greci carii au scris despre români în epoca fanariotă, București 1888, σ. 164.

που (Vasile Lupu, 1634 - 1653)¹. Ο Γεώργιος Δούκας διετέλεσεν διγεμέδων τῆς Μολδαβίας (1665 - 1666, 1668 - 1672, 1678 - 1683) και τῆς Βλαχίας (1673 - 1678).

Τὰ ἐν Μολδαβίᾳ ἡ Μπογδανία ἀλληγορικά τυπογραφεῖα ἔγκατεστάθησαν ἐν Ἰασίῳ εἰς τὸ μοναστήριον τῶν Τριῶν Ιεραρχῶν, ἐνθα ἐλειτούργει καὶ ρουμανικὸν τυπογραφεῖον, καὶ εἰς τὸ μοναστήριον Τσεταζούνια (Cetățuia), καίμενον δύο περίπου χιλιόμετρα νοτίως τοῦ Ἰασίου ἐπὶ πυκνοφύτου λόφου. Τὸ ἐν Cetățuia τυπογραφεῖον ὑπῆρξε, κατὰ τὸν A. Arnauld καὶ τὸν P. Nicole, τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑδρυθὲν δι' ἑλληνικὰ βιβλία², τοῦτο δμοις δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἀλήθειαν, διότι πολὺ πρότερον κατὰ τὰ ἔτη τῆς δευτέρας του πατριαρχίας (1625) Κύριλλος ὁ Λούκαρις ἐπεδόθη εἰς τὸ ἔργον τῆς διαφωτίσεως καὶ διαδόσεως τῶν γραμμάτων, ἰδρύσας ἐν Κωνσταντινούπολει τυπογραφεῖον.

Ο Κύριλλος Λούκαρις ἀπέστειλεν ἐπὶ τούτῳ εἰς Ἀγγλίαν τὸν ἐκ Κεφαλληνίας ιερομόναχον Νικόδημον Μεταξᾶν, δπως ἐκμάθη τὴν τυπογραφικὴν τέχνην. Οὗτος κατέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ βρεταννικοῦ ἐμπορικοῦ πλοίου κατ' Ἰούνιον τοῦ ἔτους 1627, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τὰ τε πιεστήρια καὶ τὰ στοιχεῖα, καθὼς καὶ διάφορα ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἀγορασθέντα ἐν Λονδίνῳ ἴδιᾳ δαπάνῃ. Συστήσας δὲ Μεταξᾶς τὸ τυπογραφεῖον εἰς οἰκίαν τινὰ πλησίον τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας, ἤρξατο ἀμέσως τὰς ἔργασίας του καὶ κατὰ μῆνα Νοέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους εἶδε τὸ φῶς τὸ πρῶτον προϊόν τῶν πιεστηρίων του, διόπειτα τὸ ἀκόλουθον βιβλίον : «Τοῦ μακαριωτάτου καὶ σοφωτάτου Πα-

1. Ο διγεμέδων Vasile Lupu ὑπῆρξε βαθὺς γνώστης ἀρχαίων καὶ μεταγενεστέρων Ἑλλήνων συγγραφέων. «Ἐφίσας τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς ὑπερέβη», ἔχαρικτηρίσθη δ' ἴδιᾳ ὡς νομοθέτης καὶ μοναδικὸς ὑπερασπιστής τῆς Ὁρθοδοξίας. N. Iorga, Istoria literaturii românești, τόμ. II, ἔκδ. 2^a, București 1928, σ. 86. Περὶ τοῦ διγεμέδονος τούτου βλ. τοῦ αὐτοῦ, Byzance après Byzance, Bucarest 1935, σσ. 163 - 164 καὶ 168 - 169. Ἡ ἑλληνικὴ παιδεία τῆς διάχυτος εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Βασιλείου Λούπου, διστε αἱ θυγατέρες του δὲν ἐγνώριζον τὴν ρουμανικὴν ἀλλὰ μόνον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. V. Urechia, Istoria řeșelor, τόμ. I, Bucuresci 1892, σ. 9. Ariadna Camariano Cioran, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 4, 5, 10, 12, 13, 21, 22, 34, 84, 90, 412, 663.

2. La perpetuité de la foi de l'Église catholique touchant l'Eucharistie par A. Arnauld et P. Nicole, III, Paris 1674, σσ. 490 - 492, παρὰ N. Iorga, Istoria literaturii românești, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 88, ἀγ. 1. Βλ. καὶ Παύλον Λαζαρίου, Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς τυπογραφίας ἐν Ἐλλάδι μέχρι τοῦ ἔτους 1821, περιοδ. Χρυσαλλίς Γ', 1866, σ. 361.

τρός ήμων Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρεῖας, τὰ νῦν δὲ Οὐσιονοῦ Κωνσταντινούπολεως Κυρίλλου, σύντομος πραγματεία κατὰ Ἰουδαίων ἐν ἀπλῇ διαλέκτῳ πρὸς Γεώργιον τὸν Πράγαν. Ἐπιπλέον ἐν Κωνσταντινούπολει, φατάναις τε καὶ ἐπιμελεῖᾳ τοῦ πανοσιωτάτου καὶ λογιωτάτου ἐν Ἱερομονάχοις Κυρίου Νικοδήμου τοῦ Μεταξᾶ, ἐν ἧτει, αχκῆς εἰς μικρόν.

Ἐπειδὴ ἐν Ἰασίῳ τυπογραφεῖον ἔδρυσεν ὁ Δοσίθεος εἰς τὸν Ἀγιον Σάββαν, ἐλληνικὸν καὶ ρουμανικόν, ἐν δὲ τῇ Βλαχίᾳ εἰς τὸ Βουκουρέστιον, τὴν Τεργκόβιστε, τὸ Ρίμνικ καὶ τὸ Σναγκάβ2. Εἶτα ἔδρυθησαν καὶ ἄλλα τυπογραφεῖα, ὡς ἐν Ἰασίῳ ἡ «Ἐλληνικὴ Τυπογραφία» καὶ ἡ ἐν Βουκουρεστίῳ «Τῆς Πηγῆς τοῦ Μαυρογένους»3.

Ως τυπογράφους ἡ καλύτερον ὡς διευθυντὰς τῶν ἐν Μολδαβίᾳ ἐλληνικῶν τυπογραφείων, ἴδιᾳ τῶν ἐν Κωνσταντινούπολει, Μοσχοπόλει, Ἀγίῳ Ὀρει, Σμύρνῃ, Κερκύρᾳ, Ζακύνθῳ Κυδωνίαις, Χίῳ. Μ. Χ [α μοι δο πούλοι ου], Περὶ τοῦ πρώτου ἐν Ἀνατολῇ τυπογραφείου, Ἔνσληστικὴ Ἀλήσεια Λ', 1880 - 1881, σ. 7 - 9, 21 - 28, 37 - 38, 71 - 72, 108 - 109. Χρονολογικὴ Ἐκθεσις ἐλληνικῶν τυπογραφείων, Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον Βρετοῦ, ἐν Ἀθήναις 1864, σ. 253. N. Iorga, Byzance après Byzance, σ. 161 - 162. Γενναδίου Ἀραμπατζίδη, Τὸ πρῶτον ἐν Κωνσταντινούπολει πατριαρχικὸν τυπογραφεῖον, Ὁροθεξία Σ', 1931, σ. 291 - 300. M. I. Maciușă și alții, II. din ceduloteasă dăllăjlo-γrafeia Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, Popterăgiménta τοῦ Θ' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, τόμ. Β', Αθήναις 1955, σ. 534, ἐνθα καὶ ἡ περὶ Λουκάρεως βιβλιογραφία. Ariadna Camariano - Gieran, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 11, 12, 184, 185.

2. Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς τυπογραφίας ἐν Ρουμανίᾳ έγραψαν δ. Alex. Elladius, Status praesens Ecclesiae Graecae, Impressus A. R. S. [Nuremberg], MDCCXIV, καὶ δ. Vasilie Pop. Disertație despre tipografiile românescî în Transilvania și în vecinătatea Târăi dela începutul lor până la vremile noastre..., Sibiu 1838. Περὶ τοῦ συγγραφέως βλ. I. Mușlea, Viața și opera doctorului Vasilie Popp (1789 - 1842), Cluj 1928.

3. Τοῦτο συνετηρεῖτο ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Πέτρου Μαυρογένους.

4. Ο Vasilie Popp, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 64, διοριάζει τὸν Σωτήροβιτς Στιλκοβιτσή, ἱεραρχόντως δὲ συγχέει τὸ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τούτου τυπογραφεῖον με τὸ τῆς Μητροπόλεως τῶν Τριῶν Ιεραρχῶν τοῦ Ἰασίου. Τὸ δνομικαὶ αὐτοῦ εἶναι σλαβικόν, δὲλλ' διφέρων τοῦτο εἶναι Ἐλλην ἐν Θάσου κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ρουμάνου Ιστοριοδίφου V. Urzchia, Istoria Ţcolelor, τόμ. I, Bucuresci 1892, σ. 21.

Στριλβίτσι, τὸν ιερομόναχον Μακάριον, τὸν Γεράσιμον, ιεροδιάκονον, καὶ ὄλλους¹. Συγκεκριμένως εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ πεπαιδευμένος ἀρχῶν Γεωργιος Καυτακουζῆνδος συνέστησε τὸν Δούκαν Σωτήροβιτς εἰς τὸν Μητροπολίτην Ἰάκωβον, τὸν συνέδραμε διὰ τῶν ἀρχόντων, παρεχώρησε δὲ εἰς αὐτὸν προνόμια διὰ τοῦ ἡγεμόνος Κωνσταντίνου Τσεχάν Ραχοβίτσα. 'Ο ἡγεμὼν οὗτος, ἀνελθὼν εἰς τὸν ἡγεμονικὸν θρόνον τῆς Μολδαβίας κατὰ τὸ 1749 ἐπεκύρωσε χάριν τοῦ Σωτήροβιτς τὰ προνόμια, τῶν ὅποιων ἀπελάμβανεν ἡ τυπογραφία ἐπὶ Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου². 'Εκ χρυσοβούλλου αὐτοῦ, ἀπολυθέντος τῇ 1ῃ Μαρτίου τοῦ 1750, ὑποβοηθεῖται ὁ Σωτήροβιτς, ἵνα συνεχίσῃ τὸ τυπογραφικὸν αὐτοῦ ἔργον δι᾽ ἀπελλαγῆς τοῦ χάρτου τελωνειακῶν δασμῶν καὶ πληρωμῆς ὑπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ ταμείου τῶν μισθῶν τῶν τυπογράφων³. Τέλος, ἐνεργείαις τοῦ φιλέλληνος Μητροπολίτου Μολδαβίας Βενιαμίν Κωστάκε, τοῦ εὐλογήσαντος τὴν σημαίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου (1821), τὸ τυπογραφεῖον τῆς Μητροπόλεως τοῦ Ἰασίου ἐπέτυχε καὶ αὐτὸ προνομίων ἐκ μέρους τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Μουρούζη κατὰ τὸ 1804⁴.

Τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν κείμενον, τὸ ὅποιον ἔξετυπωθη ἐν Ἰασίῳ κατὰ τὸ ἔτος 1642, εἶναι τὸ φυλλάδιον τὸ περιέχον τὸ «Ψήφισμα τοῦ Πατριάρχου Παρθενίου», ἥτοι τὴν ἀπόφασιν τῆς αὐτόθι γενομένης κατὰ τῶν Καλβινιστῶν Συνδόου, ἥτις συνῆλθεν ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Πέτρου Μογίλα, ἀρχιεπισκόπου Κιέβου, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου γέροντος Παρθενίου καὶ ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν καὶ πρόσκλησιν τοῦ φιλέλληνος ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας Βασιλείου Λούπου (1634 - 1653) κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1642. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διέμενεν εἰς τὸ ἐν Μολδαβίᾳ μοναστήριον «Παγώνι» ὁ πρῶτην Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθανάσιος Πατελλάρος, εἰς τὸ ὅποιον ἀφίερωσε τὴν βιβλιοθήκην του, συνέθεσεν ὅμνους καὶ προσεφώνησε τὸν ἡγεμόνα Βασίλειον Λούπου, πληρώσας καὶ δλον τὸ χρέος τοῦ Ἀγίου Τάφου, ἀνερχόμενον εἰς

1. C. Erbiceanu, Ἐνθ' ἀνωτ., σ. XL.

2. V. Urechia, Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 21. C. Erbiceanu, Ἐνθ' ἀνωτ., σ. XL.

3. C. Erbiceanu, Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei..., București 1888, σσ. 23 - 24.

4. Τὰ σχετικὰ ἡγεμονικὰ χρυσόβουλλα ἐθημασιεύθησαν ἐν Revista Teologică, τ. IV, 1886, σσ. 91 - 92, παρὰ C. Erbiceanu, Cronicarii greci..., σ. XL.

τὸ ποσὸν τῶν 70.000 φλωρίων¹. Ἐπίσης δὲ Θεοφάνης, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ἐγένετο εὐμενέστατα δεκτὸς ἐν Μολδαβίᾳ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἡγεμόνος².

Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1643 τὸ ἐν λόγῳ «Ψήφισμα» ἐκυκλοφορήθη μὲν ἐνδειξιν τόπου τοὺς Πατριάρχους ὑπὸ τὸν ἐξῆς τίτλον: «*Parthenii Patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super Calvinianis dogmatibus, quae in Epistola Cyrilli nomine ante annos aliquot edita, falso Gracorum et Orientalium consensu recepta ferebantur. Quae omnia damnantur ab iisdem, et anathemate notantur. Nunc primum ex Oriente allatum, unā cum Arsenij Hieromonachi Epistola Venetias missa, quae Praefationis loco praefixa est. Parisiis apud Sebastianum Cramoisy, Architypographum regium, via Jacobea sub Ciconitis, MDCXLIII. Cum privilegio regis*» (εἰς Σον ἐξ 72 φ.). Τοῦτο περιλαμβάνει τὸ ἐλληνικὸν κείμενον μὲν λατινικὴν μετάφρασιν³, ἀρχεται δὲ διὰ τῆς φράσεως: «Παρθενίος ἐλέω Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης». Εἰς τὸ τέλος ἀναγινώσκομεν τὴν ἐξῆς σημείωσιν: «Ἐτυπώθη ἐν Γιασίῳ τῆς Μολδοβλαχίας, ἐν τῇ σεβασμίᾳ καὶ αὐθεντικῇ μονῇ τῶν ἀγίων τριῶν Ἰεραρχῶν κατὰ τὸ „αχμῆ“ ἔτος τὸ σωτήριον, ἐν μηνὶ δεκεμβρίῳ κ. π. Ἐκ τῆς σημειώσεως ταῦτης συνάγεται διτὶ τὸ Συνοδικὸν Ψήφισμα τοῦ Πατριάρχου Παρθενίου ἐτυπώθη τὸ πρῶτον ἐν Ἰασίῳ κατὰ τὸ 1642⁴. Ὁ Λέων Ἀλλάτιος ἐγνώριζε τὸ

1. Κατσαρείου Δαπόντε, Κατάλογος Ιστορικός..., ἐν C. Erbiceanu, *Cronicării greci*, σσ. 96, 111. N. Iorga, *Vyzance après Byzance*, σσ. 164, 169, 170, 173 - 174. Ο Άθανάσιος Πατελλάρος ἐγένετο δις πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ δις Ιεραρχὸς τεκνὸν χρόνον διέτριψεν ἐν Βλαχίᾳ καὶ Μολδαβίᾳ. Αθ. Παπαδόπουλος - Κεραμέως, *Documente grecești privitoare la istoria Românilor*, București 1909, σ. λη', ένθα καὶ βιβλιογραφία περὶ αὐτοῦ. Περὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Πατελλάρων βλ. N. B. Teodorăcky, ἐν *Munzen* 1, 1967, σσ. 32 - 40.

2. N. Iorga, ένθ' ἀνωτ., σσ. 165, 174.

3. Βλ. περιγραφὴν τούτου ἐν I. B. Ianu - N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, τόμ. I, București 1903, σσ. 119, ἀρ. 41, καὶ 535 - 6. Ἐφεξῆς τὰ δύομικτα τῶν συγγραφέων τῆς βιβλιογραφίας ταῦτης οὐδὲ γράφωνται μόνον διὰ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων I.B.N.H.[D.S.].

4. Περὶ τῆς ἐν Ἰασίῳ Συνόδου τοῦ 1642 βλ. Oreste Tafrați, *Chiesa ortodossa e riforma nei secoli XVI e XVII. (Ανατ. ἐκ τοῦ Religio, τέμ. XI, Roma 1935, σσ. 1 - 38)*. Pr. Teodor Bodogaș, *Din Istoria Bisericii ortodoxe de acum 300 de ani. Considerații istorice în legătură cu*

φυλλάδιον καὶ λέγει ὅτι τοῦτο ἔξετυπώθη εἰς φύλλον «in extenso»¹. Ό δὲ Ε. Legrand τὴν γνῶσσν τοῦ σπανίου καὶ πολυτίμου τούτου ἐντόπου δρεῖται εἰς τὸν Henri Omont, ὃστις τὸ ἀνεκάλυψεν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων *en tête du manuscrit 67 du Supplément arménien de notre Bibliothèque Nationale*².

Εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἔντυπον παρετέθη καὶ ἐπιστολὴ τῶν μελῶν τῆς ἐν Ἰασίῳ Συνόδου, συνταχθεῖσα ὑπὸ Μελετίου Συρῆγου καὶ ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν ἡγεμόνα Βασιλείου Λούπου, ἐν ᾧ ἔξαιρεται ἡ προσωπικότης αὐτοῦ ὡς προστάτου τῆς Ὀρθοδοξίας³. «Ἄς σημειωθῇ δ' ὅτι τὰ ὡς δύνω κείμενα εὐρίσκομεν ἀναδημοσιευμένα εἰς τὰς σελίδας 24 - 28 τοῦ ἔργου «Ἐγχειρίδιον ἐλέγχου τὴν Καλβιτικὴν φρενοβλάβειαν συκοφαντοῦσαν τὴν Ἀρατολικὴν...» τοῦ Δοτιθέου, Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, τὸ ὅποιον ἔξεδόθη ὡς δεύτερον μέρος εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μελετίου Συρῆγου⁴ «Κατὰ τὸν Καλβιτικὸν οφαλαῖον καὶ ἐρωτήσεων Κυρῆλλου τοῦ Λουκάρεως ἀντίρρησις... ἐν τῇ περιφρίμῳ πόλει Μπουκουρέστη τῆς Οδυροβλάχιας, ἐν ἥτει σωτηρίῳ, αὐχή' κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον»⁵.

Ο συγγραφεὺς αὐτοῦ ὑπῆρξε σοφὸς θεολόγος, Ιεροκήρυξ, Ιδιαίτερος σύμβουλος τοῦ ἡγεμόνος Βασιλείου Λούπου καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου εἰς τὴν ἐν Ἰασίῳ Σύνοδον τοῦ 1642. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι περὶ τοῦ ὡς δύνω ἔργου του ἐπραγματεύθη

Sinodul dela Iași, Sibiu 1943, IV + 156 σελ. Ὁρθόδοξος Ὁμολογία. Mărturisirea Ortodoxă..., editată de Pr. Nicolae M. Popescu-Diac. Gheorghe I. Moisescu..., București 1942. I. Gh. Savin, Petru Movilă și Sinodul dela Iași, în Cetatea Moldovei 2, Iași 1941. A. Palmieri, La storia, la data ed il valore simbolico del Sinodo di Iassy (1642), Bessarione 14, 1910, τεύχ. 113 - 114, σειρὰ 3η, τόμ. VIII. Alex. Elian, Contribuția grecească la «Mărturisirea ortodoxă», Balcania V. 1, Bucarest 1946, σσ. 79 - 138.

1. L. Allatius, De Ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione libri tres, Coloniae 1648, στ. 1082, παρ' Ε. Legrand, Bibliographie hellénique... au XVIIe s., τόμ. I, Paris 1894, σ. 450.

2. Ε. Legrand, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. III, Paris 1895, σ. 89.

3. Η ἐπιστολὴ αὐτῇ ἀνεδημοσιεύθη ὑπὸ Ε. Legrand, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. II, Paris 1894, σσ. 472 - 473, καὶ I.B.N.H., I, σσ. 313 - 314.

4. Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ ἀνδρὸς τούτου μετὰ συγκεντρωμένης βιβλιογραφίας βλ. D. Russo, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. I, σσ. 237 - 246. Αἱ. Elian, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 90 - 102.

5. I.B.N.H., I, σσ. 298 - 315, ἀρ. 90, IV, σ. 207. Ἐθν. Βιβλ. Ἑλλάδος : Θεολ. 13253.

εις Ιδίαν μελέτην δ C. Erbiceanu¹. Τοιουτοτρόπως ή 20ή Δεκεμβρίου του 1642 θεωρεῖται ως χρονολογία ένάρξεως τῆς ἐν Μολδαβίᾳ ἡλληνικῆς τυπογραφίας καὶ ως πρώτη αὐτόθι οἰλληνική ἔκδοσις τὸ «Ψήφισμα» τῆς ἐν Ἱασίῳ Συνόδου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὃσα εἰκάζει δ Alex. Elladius², ὃστις ἀναφέρει συλλογὴν ἔργων διαφόρων λογίων, ἀποτελούσαν ἐν τεῦχος εἰς ζεῦν μικρόν, ἀνευ μνείας τόπου καὶ ἔτους ἐκδόσεως, ως τυπωθεῖσαν ἐν Ἱασίῳ κατὰ τὸ 1628. Τὴν εἰκασίαν του ταύτην ἐστήριξεν δ Elladius εἰς τὸ δτὶ οἱ συγγραφεῖς τῶν ἔργων ἐφοβοῦντο νὰ ἐκτυπώσουν αὐτὰ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, πρᾶγμα τὸ ὅποιον δὲν παραδέχεται δ Ἀνδρέας Παπαδόπουλος Βρετός³, ἐνῷ δ Θεόδωρος Ἀθανασίου κλίνει μᾶλλον πρὸς τὴν τοῦ Ἐλλαδίου γνώμην χωρὶς ἐπαρχῇ στοιχεῖο⁴. «Ἄξιον σημειώσεως εἶναι δτὶ τὰ περὶ ὧν πρόβκειται ἔργοιδια εἶναι: α) «Τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς ἡμῶν Μελετίου, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, Λιβύης, Πενταπόλεως, Αλιωπίας καὶ πάσης γῆς Αιγαίου. Περὶ τῆς δοχῆς τοῦ Πάπα ὃς ἐν εἴδει ἐπιστολῶν». β) «Κυρίου Γεωργίου Κορεσσού τοῦ Χίου, διδάσκεις μετά τινος τῶν φράσων». γ) «Νείλου, δραχμεπισκόπου Θεσσαλονίκης, βιβλία δύο, τὸ πρῶτον περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς διαστάσεως, τὸ δεύτερον περὶ τῆς δοχῆς τοῦ Πάπα». δ) «Τοῦ σοφωτάτου Βαρλαάμ, Λόγος περὶ τῆς τοῦ Πάπα δοχῆς καὶ περὶ τοῦ καθαρηροῦ πυρός». ε) «Γαβριὴλ τοῦ Σεβήρου τοῦ ἐκ Μονεμβασίας, ταπεινοῦ Μητροπολίτου Φιλαδελφείας, ἐνθεσὶς κατὰ τῶν ἀμαθῶς λεγόντων καὶ παρανόμως διδασκόντων δτὶ ἡμίεις οἱ τῆς Ἀγατολικῆς ἐκκλησίας γνήσιοι καὶ δρθόδοξοι παῖδες ἐσμὲν σχισματικοὶ περὶ τῆς Ἀγίας καὶ καθόλου ἐκκλησίας».

Ἐνῷ τὰ ἄλλα ἐν Μολδαβίᾳ μοναστήρια, δπως π.χ. τὸ τοῦ Neamțu⁵, ὑπῆρξαν κέντρα τῆς ρουμανικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας χάρις εἰς τὰ

1. C. Erbiceanu, *Scrierea lui Meletie Sirigul contra Calvinilor și a lui Ciril Lucaris*, compusă prin ordinul Sinodului ținut la Iași la 1642, în Biserica Ortodoxă Română, t. VIII, București 1894 - 1895, ss. 6 κτξ.

2. Alex. Elladius, ἐνδ' ἀνωτ., σ. 10.

3. 'Α. Παπαδόπολος Βρετός, Νεοελληνική Φιλολογία, μέρ. Α', Αθήναι: 1854, σ. 49. 'Ο Βρετός ἀναφέρει τὰ πονημάτια ταῦτα ἀνευ σημειώσεως τόπου καὶ ἔτους ἐκδόσεως. 'Ο Παῦλος Λάμπρος, ἐνδ' ἀνωτ., σσ. 362-363, θεωρεῖ τὴν Συλλογὴν ὃς ἐκδοθεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

4. Θ. Αθανασίου, Περὶ τῶν Ἐλληνικῶν Σχολῶν ἐν Ρουμανίᾳ, Αθήναι: 1898, σ. 119.

5. Dan Simionescu, Mănăstirea Neamțului ca loc de cultură, Iași 1943.

πολυάριθμα πρωτότυπα έργα, τὰ ἐν αὐτοῖς ἔκδοθέντα, ὡς καὶ εἰς τὰς ἐκ τῆς σλαβικῆς καὶ ἑλληνικῆς εἰς τὴν ρουμανικήν μεταφράσεις, ἀντιθέτως τὸ ἐν Κετάζυια μοναστήριον ἔχρισιμοποίησε τὴν δραστηριότητά του ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, δυνάμενον νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς Ἰδρυμα ἐκπολιτιστικόν, εὐρέως προστατεύον τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς εἰς στιγμάς, καθ' ᾧ οὗτοι διήρχοντο σοβαρούς κινδύνους καὶ ἀπειλητικάς θρησκευτικάς ἀναστατώσεις¹.

'Από τοῦ 1642 μέχρι τοῦ 1681 οὐδὲν ἀπαντῶμεν ἑλληνικὸν βιβλίον ἐν Μολδαβίᾳ. 'Ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη βεβαίως ἐσίγησαν αἱ ἑλληνικαὶ μοῦσαι², ἀλλ' αὐται προητομάζοντο δι' ὅμαδικὴν ἔξορμησιν ἐκ τοῦ μνημονεύθεντος μοναστηρίου Κετάζυια. 'Ἐν τούτοις δὲ Ρώσος σοφὸς A. I. Iacimirevskij ἀναφέρει ὅτι εἶδεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἱερέως Θεοφίλου Gheorghici ἐν Βεσσαραβίᾳ ἐν Ἀλφαριθμάριον (Bucovina), ἔκδοθὲν ἐν Ἰασίῳ κατὰ τὸ 1651 εἰς 16ον ἐκ. 34 φ.³.

Εἰς τὴν φιλολογικὴν ζωὴν τῆς Κετάζυια, λέγει δὲ D. Simonescu, διακρίνομεν δύο σημαντικὰς περιόδους: τὴν πρὸ καὶ τὴν μετὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἐγκατάστασιν (1681) τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας⁴.

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τὸ μοναστήριον, τεθὲν ἡδη ἀπὸ τῆς Ἰδρύσεως αὐτοῦ (κατὰ τὸ ἔτος 1669) ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἐσταθεροποίησεν διλίγον κατ' διλίγον τὴν ὄλικήν του κατάστασιν καὶ ἐστερέωσε τὸ ἑαυτοῦ γόνητρον, ὡς ἀντιπροσωπεύον τὸν Πανάγιον Τάφον ἐν Μολδαβίᾳ. Συνήνωσεν οὖτα περὶ αὐτὸν καὶ ἐν Ἰασίῳ ἰεανὸν ἀριθμὸν λογίων τῆς Μολδαβίας, πρὸ πάντων κληρικῶν ἔξεχόν-

1. Dan Simonescu, Le monastère de Cetățuia (Iassy) foyer de culture de l'Orient Orthodoxe, Balcania VI, Bucarest 1943, σ. 358.

2. Ἐνταῦθα νομίζω ὅτι πρέπει νὰ διαφέρω ὡς ἔξαρτεσιν τὸν ρουμανικὸν νομικὸν κώδικα «Pravile împărătescă, Iași 1646» (I.B.N.H., I, σσ. 156 - 158, ἀρ. 50) τοῦ Βχολείου Λούπου (Ηγεμόνος τῆς Μολδαβίας), δοτικὴ ἀρχηγατίσθη τὸ πρῶτον ἑλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ Μελετίου Συρίγου, κατόπιν δὲ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς μετεφράσθη εἰς τὴν ρουμανικήν ὑπὸ τοῦ λογοθέτου Εὐστρατίου, ἀνεβημοσιέθη δὲ ὑπὸ G. h. Sion, Carte românească de Invățatură de la Pravilele Împărătești..., Batoșani 1875 (I.B.N.H., ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 165 - 170, ἀρ. 54) καὶ I. M. Bujoreanu, Collecțiune de Legiuriile României vechi și ale noi, τόμ. III, 3, București 1885.

3. A.I. David, Contribuții la Bibliografia românească veche, în Luminătorul, 67, ἀρ. 7, București 1934, σ. 784. I. Bianu - N. Hodos - Dan Simonescu, Bibliografia românească veche, τόμ. IV, București 1944, σ. 25, ἀρ. 24.

4. Dan Simonescu, Le monastère de Cetățuia, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 361.

των. 'Οσάκις δ' ὁ Δοσίθεος ἐπεκέπετο τὸ Ιάσιον, μετέβαινεν εἰς Σεταΐα, ἔνθα προπαρεσκευάζετο διὰ τὸν ἀγῶνα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς δρθοδόξου πίστεως κατὰ τοὺς ἐπιθέσεων τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας. 'Ο Δοσίθεος προσεκάλεσε καὶ ἔφερεν εἰς Ιάσιον καὶ τὸν Νικόλαον Κεραμέα¹, ἐπιφανῆ Θεολόγον καὶ λατροφιλόσοφον, καθηγητὴν τῆς ἐν Κωνσταντινούπολει Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας. Οὗτος ἀπέθανε κατὰ τὸ 1672 καὶ ἐτάφη ἐν τῷ μοναστηρίῳ Σεταΐα, εἰς τὸ ὅποιον ἐδώρησε τὴν πλουσίαν εἰς χειρόγραφα καὶ βιβλία βιβλιοθήκην του².

Τὸ ἔτος 1681 ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν Ιστορίαν τοῦ μοναστηρίου τούτου. 'Ο Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος Νοταρᾶς γράφει σχετικῶς: «Ἐν ἔται δὲ χιλιοστῷ ἐξακοσιοστῷ ὀγδοηκοστῷ, ὅντες εἰς Γιάσιον καὶ ἰδούτες τοὺς μὲν Μολδαβίους τύπον ἔχοντας, τοὺς δὲ Ἑλληρας οὓς, ἐκαιριμένα τὴν χαρδαν. 'Ο δὲ Θεός, δ τὸν καλῶν ἀρχηγὸς καὶ τελειωτῆς, φέρει ἡμῖν Βλάχον τινὰ λεομβραχον τοῦτομα Μητροφάνη καὶ δίδομεν αὐτῷ ἐξακοσια γραφα, καὶ κατασκευάζει τύπον καινόν καὶ δὴ δίδομεν αὐτῷ ἀναλόματα καὶ χαρτία, καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Νεκταρίου κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα πέμπομεν, καὶ παρ' ἐλπίδα τυποῦται δ καὶ διεγείμαμεν τοῖς πᾶσιν ἀδωροδοκήτως. "Μαρθη δὲ ἡμῖν γλυκὺ τὸ πρᾶγμα καὶ, ἐν Ἀδριανούπολει ενρισκόμενοι τῷ χιλιοστῷ ἐξακοσιοστῷ ὀγδοηκοστῷ τρίτῳ ἔται, ἀπεστελλαμεν χαρτία εἰς Γιάσιον, καὶ ἐδάκναμον τῷ τύπῳ καὶ τὸ τοῦ Συμβάν Θεσσαλονίκης βιβλίον, γράφαντες ἐπιστολὰς καὶ τῷ Δούκᾳ βοεβόδδα»³.

Τὸ τυπογραφεῖον ἐστεγγάδιθη ἐν Σεταΐα, δὲ Νικόλαος Κεραμεὺς ἔχαιρέτησε τὴν ἐδρυσιν αὐτοῦ δι' ἐπιγράμματος, δι' οὐ ἐξήρετο τὸ ἔργον ὃς θριαμβος τοῦ δρθοδόξου Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοῦ καθολικισμοῦ⁴. Καὶ ὁ Δοσίθεος, κολακεύων τὴν φιλοδοξίαν τοῦ ἡγεμόνος Δούκα, ἔχαρακτήρισεν αὐτὸν ὃς ἀνώτερον τοῦ πατρός του Βασιλείου Λούπου⁵.

1. Θ. 'Αθανασίου, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 64 - 65.
2. Dan Simionescu, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 361.

3. Δοσίθεου, Ιστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων..., ἐν Βουκουρεστίῳ 1715, Βιβλ. 12, κεφ. 12, § 1, σ. 1237, παρ' E. Legrand, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. II, σ. 402. 'Α. Ο. Παπαδόπολου - Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη, τόμ. Γ', Πετρούπολις 1895, σ. 271. I.B.N.H., I, σ. 257, N. Iorga, Istoria literaturii românești, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 38. D. Simionescu, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 362.

4. Τὸ ἐκ 4 στίχων ἐπίγραμμα τοῦ Νικολάου Κεραμέως ἐδημοσιεύθη ὥστε σθέντο τὸ τίτλον τοῦ ἔργου τοῦ Νεκταρίου, Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, «Πρὸς τὰς προσκομισθεῖσας θέσεις». Βλ. καὶ I.B.N.H., I, σ. 251.

5. I.B.N.H., I, σ. 252. D. Simionescu, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 362.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 1681 ἡρχισεν ἐν τῷ ἐν λόγῳ τυπογραφείῳ ἡ ἑκτύπωσις τοῦ ἔργου : «Τοῦ μακαριωτάτου καὶ σοφωτάτου Πατριάρχου τῆς μεγάλης πόλεως Ἱερουσαλήμ Κυρίου Νεκταρίου πρὸς τὰς προσκομισθεῖσας θέσεις παρὰ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις φρατόρων, διὰ Πέτρου τοῦ αὐτῶν ματιστοῦ, περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα Ἀντίρρησις. Τυπωθεῖσα νῦν πρῶτην ἐν τῇ σεβασμῇ Πατριαρχικῇ καὶ Αθθεντικῇ μονῇ τῶν ἀγίων ἐνδόξων καὶ πρωτοκορυφαλών Ἀποστόλων τῇ παλαιούμενῇ Τζεταζούνια πατὰ τὸ αχρῆ : ἔτος τὸ σωτῆριον ἐν μηνὶ Ιουλίῳ. Ἐν Γιασίᾳ τῆς Μολδαβίας»¹.

‘Ο συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου τούτου Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Νεκτάριος ἐπὶ τῆς ἥγεμονίας τοῦ Alex. Dabija (1664) εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὸ ἐν Μολδαβίᾳ μοναστήριον τοῦ Ἀγίου Σάββα, ἀνήκον εἰς τὸν Πανάγιον Τάφον, ἐγένετο δὲ ἐκεῖ εὑμενέστατα δεκτός. «Κατὰ τὸ αχρέδ’ [δὲ Νεκτάριος] εἰς Μολδοβλαχίαν ἀπεδίμησεν ἐπὶ Ἰωάννου Εὐστρατίου Δαμπίζα βοεβόνδα· καὶ τὰ ἐκεῖσε μοναστήρια τοῦ Ἀγίου Τάφου διευθετήσας καὶ φιλοξενηθεὶς ἀρκούντως ὑπὸ πάντων, μεγίστης ἐτυχεν ἐπιμελείας καὶ προσδοκῆς παρὰ τοῦ τότε μεγάλου βεστιαρίου ἀρχοντος Δούκα, τοῦ θυτερον ἐκεῖσε ἥγεμονευσαντος μεγαλοπρεπῶς καὶ ἡδη ἥγεμονευσαντος. Εἴτα τὸν Μάρτιον ἀπῆλθεν εἰς Οδυγγοβλαχίαν ἐπὶ Γεργορίου βοεβόνδα καὶ η μηδὲν η μικρὸν ἀπωνάμενος τῆς ἐκείνου βοηθείας...»².

‘Ο ὑπὸ τὸν Νεκτάριον ἀρχιμανδρίτης Δοσίθεος Νοταρᾶς, μετέπειτα Πατριάρχης, διωρίσθη ὑπὸ τοῦ πρώτου ἔξαρχος τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας ἐπὶ τῶν κτημάτων τοῦ Ἀγίου Τάφου, ἀμφότεροι δὲ καὶ μετὰ τοῦ Πατριάρχου Πατέσιου συμπεριῆλθον τὰς ρουμανικὰς χώρας. ‘Ο Δοσίθεος μέχρι τοῦ θανάτου του (1707) εἶχεν ἐπισκεφθῆ δικάκις τὴν Μολδοβλαχίαν³.

1. É. Legrand, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. II, σσ. 401 κέξ., δρ. 568. Άθ. Παπαδόπουλος - Κεραμέως, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 271, 304. I.B.N.H., ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 251 - 58, δρ. 75. Τὸ ἔργον εὑρίσκει τις ἐν τῇ Ἑλν. Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἐλλάδος ὑπὸ ἐπίσημα Θεολ. 3478.

2. Νεκταρίου, ‘Ἀντίρρησις..., ἐν Γιασίᾳ 1682, φ. 4 κτξ. Βλ. καὶ «Τῶν κατὰ τὸν ἀοιδῶμον Ἱεροσολύμων Πατριάρχην Κύριον Νεκταρίου δὲ ἐν συντόμῳ διήγησις», ἐν Έ. Legr. a n d, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. II, σ. 405 καὶ ἐν I.B.N.H. I, σ. 255. Περὶ τῶν ἔργων τοῦ λογίου τούτου πατριάρχου βλ. τὰς μελέτας: M. I. Μανούσακα, ‘Η ἐπιτομὴ τῆς Ἱεροκασμικῆς Ἰστορίας τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων καὶ αἱ πηγαὶ αὐτῆς’, Κρητικά Χρονικά Α’, Ηράκλειον 1947, σσ. 291 - 332. Τοῦ αὐτοῦ, Λί διολογίαι τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων, αὐτόθι, τόμ. Ζ', 1953, σσ. 163 - 193.

3. D. Simonescu, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 360.

Κατὰ τὸ 1683 κάμνει τὴν ἐμφάνισιν του τὸ δεύτερον ἐν Σετζένια τυπωθὲν ἑλληνικὸν βιβλίον, περιέχον δύο ἔργα πολεμικῆς, ὅπε τὸν ἔξῆς μακροσκελέστατον τίτλον: «Συμεὼν τοῦ Μακαρίου Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης. Καὶ περὶ τῆς μόνης δρθῆς τῶν Χριστιανῶν ἡμῶν πλοτεως. Τῶν τε ἱερῶν τελετῶν καὶ μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας Διάλογος. Περὶ τε τοῦ θελου ναοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ Ἀρχιερέων τε περὶ ἱερέων καὶ διακόνων. Καὶ τῶν ἀν δικαιοστος τούτων στολῶν ἱερῶν περιβάλλεται. Καὶ περὶ τῆς θελας μυσταγωγίας. Εἰς τε τὸ τῆς δρθοδόξου τῶν Χριστιανῶν πλοτεως Σύμβιολον ἐρμηνεία. Καὶ τῶν τούτου διήσεων ἐκθεσίς, δθεν τε συνελέγησαν καὶ κατὰ τίναν συγκεκμεναὶ εἰσιν. Ἐτὶ δὲ περιεκτικὰ τῆς δρθοδόξου πλοτεως κεφάλαια, ἥτοι δρθα δώδεκα. Καὶ διτὶ ταῦτα περιέχει τὸ ἱερὸν Σύμβιολον. Καὶ περὶ τῶν περιεκτικῶν ἀρετῶν. Ἀποκρίσεις τε πρὸς τινὰς ἐρωτήσεις Ἀρχιερέως, ἡρωτηκότος αὐτὸν. Καὶ τελευταῖον περὶ ἱερωσύνης. Μεθ' ἀν τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου Μάρκου Εὐγενικοῦ Μητροπολίτου Ἐφέσου ἐξηγησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἀκολουθίας. Ἐφ' οἷς πίνακες ἀναγκαῖοι καὶ πλουσιώτατοι δύο. Τυπωθέντα διὰ δαπάνης τοῦ εὐαεβεστάτου ἐνδοξοτάτου ἐκλαμπροτάτου τε καὶ γαληνοτάτου ἡγεμόνος κυρίου κυρίου Ἰωάννου Δούκα Βοεβόδα πάσης Μολδοβλαχίας τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου Αδθέντου καὶ δεχχηγοῦ πάσης Ὁραίης. Ἐπιμελεῖα καὶ διορθώσει τοῦ λογιωτάτου Νοταρίου τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας κυρίου Ἰωάννου Μολδίδου τοῦ ἐξ Ἡρακλείας. Ἐν τῇ σεβασμίᾳ Πατριαρχικῆς καὶ αὐθετικῆς μονῆ τῶν πρωτοκορυφαλών Ἀποστόλων, τῇ καλομέτρῃ Τζετατζίον ὁ ἵλα. Ἐν ἔτει σωτηρίω. ΑΧΠΓ. Κατὰ μῆνα Ὁκτώβριον. Ἐν Γιασίφ τῆς Μολδοβλαχίας¹.

'Ἐπιμελητής τῆς ἐκδόσεως καὶ διορθωτής τοῦ ἔργου φέρεται ὁ Ἰωάννης Μόλυβδος ή Ἰωάννης Κομνηνὸς ἐξ Ἡρακλείας, νοτάριος τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας, διδάσκαλος τοῦ ἐν Μολδαβίᾳ ἡγεμόνος Δούκα, λατρὸς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Κωνσταντίνου Μπραγκοβεάνου, εἴτε

1. Α. Π. Βρετοῦ, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 38 - 40. Ε. Legrand, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. II, σσ. 414 - 416. I.B.N.H., I, σσ. 273 - 275, ἀρ. 81. Τοῦτο εὑρίσκεται ἐν τῇ Ἑθν. Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑλλάδος ὅπε ἐπίσημα: Θεολογία 13181α καὶ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ρουμανιστὶ μετεφράσθη ὅπε Κασιστρείου, ὑπογράφοντος τὸν δεύτερον πρόλογον τῆς μεταφράσεως, ἀφιερωθείσας εἰς τὸν ἡγεμόνα Ἰωάννη Τσεχάν Μιχαήλ Ρακοβίτσου καὶ ἐκδοθείσης ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ τὸ 1765 «εξόδοις τοῦ Μητροπολίτου Γρηγορίου, παρὰ τῷ Ἱοργάκε Σταϊκοβίτε, τυπογράφῳ». I.B.N.H., II, București 1910, σσ. 166 - 170, ἀρ. 344.

δὲ αμητροπολίτης Δρύστρας (Σιλιστρίας) ὑπὸ τὸ δνομα 'Ιερόθεος' ¹.

Τὰ δὲ ἄλλα Ἑλληνικὰ βιβλία, τὰ ὅποια εἰδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἐν Ἰασίῳ μεταξὺ τῶν ἔτῶν 1685 - 1698 δὲν φέρονται τυπωθέντα ἐν Κετάτια, ἀλλ' ὡς ἔνδειξην τόπου φέρουν τὴν φράσιν : «ἐν Γιασίῳ»· οἱ τυπογραφικοὶ δμως χαρακτῆρες τούτων εἶναι οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς τῶν προαναφερθέντων βιβλίων ². «Πιστεύω, γράφει ὁ D. Simonescu, διὰ μία ἄλλη ἐκκλησία τοῦ Χασίου, ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Σάββα, ὑποκειμένη καὶ αὐτῇ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἀγίου Τάφου, συνέχισε τὸ ἐν Κετάτια ἀρξάμενον ἔργον καὶ κατέστη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰ. ἔδρα τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Μολδαβίᾳ τυπογραφίας» ³.

Τὰ βιβλία, τὰ ὅποια ἔξετυπωθήσαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μοναστηρίου τῆς Κετάτια, εἶναι τὰ ἔξης :

1. *Μηρύ Οκτωβρίως* ζ τῶν Ἀγίων (sic) μαρτύρων Σεργίου καὶ Βάκχου... ἐτυπώθη ἐν Γιασίῳ τῆς Μολδοβίας παρὰ τοῦ Θεοφίλεστάτου ἐπισκόπου Χουσίου κυρίου Μητροφάνους. 'Ἐν ἔτει ,αχπε' ⁴.

"Ἄξιον Ιδίας μνείας εἶναι τοῦτο· ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ἔργου τούτου ἀναφέρεται διὰ οἱ ἄγιοι μάρτυρες Σέργιος καὶ Βάκχος θὰ ἐορτάζωνται εἰς τὸ ἐν Κοτροτσενίῳ (τοῦ Βουκουρεστίου) ἴδρυθὲν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Σερμπάν Καντακουζηνοῦ μοναστήριον ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

2. «Τόμος καταλλαγῆς, ἐν ᾧ περιέχονται συγγραφαὶ ἀνωνύμων τινῶν Καὶ Ἰωάννου τοῦ νομοφύλακος. Καὶ Γεωργίου τοῦ κορεσσού. Καὶ Μακαρίου ιερομονάχου τοῦ μακρῆ. Καὶ Συνέλευσις ἐν τῇ ἀγίᾳ σοφίᾳ. Καὶ Θεοδώρου τοῦ ἀγαλλιανοῦ. Καὶ Ματθαίου τοῦ βλαστάρεως. Καὶ σύνοδος ἐν τῇ ἀγίᾳ σοφίᾳ. Τυπωθεὶς ἐν ἔτει τῷ σωτηρίᾳ ,αχηβ' ⁵.

1. 'Αθ. Παπαδόπουλος Κεραμέως, 'Ο τελευταῖος Κομνηνός, ΔΙΕΕ Β', 1885 - 1889, σ. 677. 'Η δηλη μελέτη εἰς τὰς σσ. 667 - 679. Τοῦ αὐτοῦ, 'Ιεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Δ', Πετρούπολις 1889, σ. 400. D. Russo, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. I, σσ. 186, 310, τόμ. II, σσ. 423, 424, 525, 528. Corneliu Dima - Drăgan et Mihai Caratașu, Un manuscrit grec inédit du docteur Jean Comnène, Revue des études Sud-Est Européennes IX, 1971, ἀρ. 1, σσ. 107 - 120. D. M. Nicol, The Doctor - Philosopher John Comnen of Bucharest and his biography of the emperor John Kantakouzenos, ἐνθ' ἀνωτ., ἀρ. 3, σσ. 511 - 526.

2. D. Simonescu, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 363.

3. 'Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 363.

4. J.B.N.H., I, σσ. 277 - 278, ἀρ. 83. D. Simonescu, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 363.

5. 'Ανθρ. Παπαδόπουλος Βρετοῦ, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 43. E. Le-

Φαίνεται ότι ή έκτυπωσις τοῦ ἔργου τούτου ἤρξατο μὲν κατὰ τὸ 1692, ἀλλ' ἐπερατώθη κατὰ τὸ 1694, διότι ἐν τῇ σελ. 256 αὐτοῦ ἀναφέρεται : «έτυπάθη ἡ παροῦσα βίβλος ἐν Γιασίῳ τῆς Μολδοβίας ἀναλόμασι τοῦ ἀγίου Τάφου, ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αχήδ', κατὰ μῆνα Φενρουάριου» καὶ ἐν σελ. 521 : «Ἐτυπάθη παρὰ Δημητρίου Παδοῦραι ἐν Γιασίῳ Μολδοβίας, ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αχήδ' κατὰ μῆνα Φενρουάριου».

3. «Δοσιθέου, Πατριάρχου Ἰεροσολύμων, Ἐγχειρίδιον κατὰ Ἰωάννου τοῦ Καρυοφύλλη. Ἐτυπάθη παρὰ Δημητρίου παδοῦραι. ἐν Γιασίῳ Μολδοβίας κατὰ μῆνα Ἰούνιον, ,αχήδ'»¹. Διὰ τοῦ «Ἐγχειρίδιου» τούτου ὁ Δοσιθέος καταπολεμεῖ τὰς δογματικὰς ἀντιλήψεις τοῦ Καρυοφύλλη, τὰς ὅποιας θεωρεῖ καλβινικούσσας, ὡς καὶ τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν μετουσίωσιν ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς Θείας εὐχαριστίας ίδέας αὐτοῦ².

4. «Ἰωάννου τοῦ διακήνου τοῦ Εὐγενικοῦ λόγος ἀντιρρητικὸς τοῦ βλασφήμου καὶ φευδοῦς δρον, τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ συντεθέντος κατὰ τὴν πρὸς Λατίνους σύνοδον ἐκδοθεὶς δὲ παρὰ Ἱερομονάχῳ τινὶ καλούμενῳ Ἰωαννέμι· μεταγραφεὶς δὲ διαφόρων πρωτοτύπων διορθωθεὶς τε καὶ διαιρεθεὶς εἰς κεφάλαια καὶ τμήματα, παρὰ Δοσιθέου Πατριάρχου Ἰεροσολύμων. Ἐτυπώθη παρὰ Δημητρίου Παδοῦραι ἐν Γιασίῳ Μολδοβίας, κατὰ μῆνα Ἰούνιον ,αχήδ'»³.

5. «Τόμος ἀγάπης κατὰ Λατίνων συλλεγεὶς καὶ τυποθεὶς (σιο) παρὰ Δοσιθέου Πατριάρχου Ἰεροσολύμων. ἐπὶ τῆς ἱγνεμορίας τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἐκλαμπροτάτου αὐθεντὸς καὶ ἱγνεμνος Κυρίου Ἰωάννου Ἀντιόχου Κανονιστῶν Βοεβόδα πάσης Μολδοβλαχίας, ἐν ἔτει 1698»⁴.

Πρόκειται περὶ συλλογῆς 25 συγγραφῶν. Εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου ὑπάρχει σημείωσις, δι' ἣς καθίσταται γνωστὸν ὅτι τὸ ἔργον ἐξετυπώθη ἐν Γιασίῳ τῆς Μολδαβίας «χαλκοτυπίᾳ καὶ ἀναλόμασι τοῦ ἀγίου Τά-

grand, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. III, 1895, σ. 28. I.B.N.H., I, σσ. 388 - 339, ἀρ. 99. Εὑρίσκεται ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ ἐπίσημα : Θεολογία 14075 καὶ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

1. Γ. Ζαβίρα, Νέα Ἑλλάς..., Ἀθήνησι 1872, σσ. 360 - 365. M. Γεδεών, Χρονικά Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας, Κωνσταντινούπολις 1883, σσ. 87 - 92. E. Legrand, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 30 - 37. I.B.N.H., I, σσ. 387 - 388, ἀρ. 97.

2. D. Russo, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. I, σ. 191. Γ. Π. Κουρνούρεου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 253.

3. I.B.N.H., I, σ. 388, ἀρ. 98.

4. «Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 369, ἀρ. 112. Εὑρίσκεται ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ ἐπίσημα : Θεολογία 14077, καὶ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

φου διὰ Διονυσίου μοναχοῦ, ὃντος διορθωτῶν τοῦ λογιστάτου διδασκάλου Ἱερεμίᾳ τοῦ Κακκαβέλα, εἰ δὲ καὶ εἰσὶ σφάλματα εἰς τινὰ γράμματα ἢ λέξεις, τοῦτο συμβέβηκε διὰ τὸ εἶναι τὸν χαλκογράφον ἐπεργλωσσον καὶ μὴ εἰδότα ἔλληνικὰ γράμματα. καὶ λοιπὸν ἔστω συγγρψμη. ἐν ἔτει τῷ σωτηρίῳ, αὐτὴν μηνὶ Μαρτίῳ. Τέλος καὶ τῷ Θεῷ ἀδέξα»¹.

“Ἐν ἑτοῖς πρότερον (1697) μετεφράσθη ἐν Ἰασίῳ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν ρουμανικὴν ἡ «*Ecclesia τῆς Λειτουργίας*» ὑπὸ τὸν τίτλον *Tilcavir ea Liturgieis*. Μεταφραστὴς ἦτο Ἱερεμίας ὁ Κακαβέλας³, δοτὶς διώρθωσεν, ὃς εἶδομεν, τὸν *Τόμον ἀγάπης*, τὸ μόνον Ἑλληνικὸν βιβλίον, τὸ τυπωθὲν ἐν Ἰασίῳ ἡγεμονεύοντος τοῦ Ἀντίχου Καντεμίρ. ‘Ο ἐκ Ρεθύμνου Κρήτης Ιατροφιλόσοφος Ἱερεμίας ὁ Κακαβέλας διετέλεσεν ἐν Ἰασίῳ οἰκοδιδάσκαλος ἐν τῇ Αὐλῇ τοῦ ἡγεμόνος Κωνσταντίνου Καντεμίρ. ‘Ο υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Καντεμίρ Δημήτριος, φαινόμενον μορφώσεως ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατὰ τοὺς χρόνους ἔκείνους, ἐδιδάχθη ἀπὸ τὸν Κακαβέλαν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ πρῶτα φιλοσοφικὰ μαθήματα. Μὲ τὴν σειράν του ὁ Δημήτριος Καντεμίρ ἔδωκεν εἰς τὰ τέκνα του τὴν κατεύθυνσιν, ἣν οὗτος εἶχε λάβει ἐν τῇ ἀνατροφῇ του, προσλαβὼν κατ’ οἶκον τὸν Κερκυραῖον Ἀναστάσιον Κοντοειδῆ, δοτὶς ἔξεπαίδευσε τοὺς υἱούς του⁴, ὃ δὲ Ἀντίοχος Καντεμίρ, ἀδελφὸς τοῦ Δημητρίου, ἀν καὶ ἀπέφυγε τὴν μόρφωσιν δι’ ἕκυπτον, ἐν τούτοις προσέλαβε διὰ τοὺς υἱούς του τὸν ἐκ Θήρας διδάσκαλον Ἀζαρίαν Κιγάλαν⁵.

⁵ Ο ως δινω σοφός μαθητής τοῦ Κακαβέλα ⁵ Δημήτριος Καντεμίρ

1. Α. Παπαδοπόλου Βρετοῦ, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 45. Ε. Legrand, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. III, σσ. 54 - 58, I.B.N.H., I, σ. 369, ἀρ. 112. B. Kal C. Erbiceanu, Cronicarii greci..., σ. VI, σημ. N. Iorga, Byzance après Byzance..., σσ. 196 - 197 (φωτοτυπία τοῦ τίτλου). Ήπει τῶν πέντε ώς δύο έργων βλ. D. Simionescu, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 363 - 364.

2. Ἐν τῷ τίτλῳ ρητῶς ἀναφέρεται: αἱ μεταφράσεῖσα [ἡ Δειποργία] ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν ρουμανικήν ὑπὸ Περεμπού τοῦ Κακκαβέλα, διδασκάλου». I. B. N. H., I, σσ. 344 - 347, ἀρ. 104. Βλ. καὶ I. Bia n u, O tiparitura românească necunoscută, în Columna lui Traian, 1882, σ. 521.

³ N. Iorga, Istoria literaturii românești, XVII ^a ediț., c. 43.

4. N. Iorga, *Istoria Neozetou*, τόμοι Ι, ΙΙ, ΙΙΙ.
5. N. Iorga, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 43. Περὶ τοῦ διδασκάλου τούτου, τοῦ Ἀλέξα-
ρια Κηγάλα τοῦ Θηραλοῦ, βλ. D. Russo, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. ΙΙ, σσ. 423, 425,
433. Βιβλιογραφία περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ σημ. 1 τῆς σ. 425.

5. Περὶ τοῦ Ρεθυμνίου τόπου ἱατροφίλοσοφου βλ. Ἀθ. Παπαδόπουλος Κεράμης. Texte grecasti..., ένθ' ἀνωτ., σ. 1β', σημ. 2α, Α.

είναι διανομέας το δημόσιο : «Κριτήριον ή διάλεξις του σοφοῦ μὲ τὸν κόσμον ή κρίσις τῆς φυσικῆς μὲ τὸ σῶμα. Λιγὸ μόχθου καὶ φιλοποιίας Ἰωάννου Δημητρίου Καντακύτηνον Βοεβόδα. Νεωστὶ συντεθέν, ἐκ τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Ιανείης, εἰς δόξαν καὶ δημόσιος τοῦ τῶν μολδάβων γένους, εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ εὐσεβεστάτου, ἐκλαμπροτάτου τε καὶ δημητοτάτου αδελέγτου, καὶ ἱγεινός πάσης Μολδαβίας Κυρίου Κυρίου Ἰωάννου Ἀγιόθου Καντακύτηνον Βοεβόδα: Ποιμένοντος (sic) τὸ εὐσεβὲς πολύτιον τῶν μολδάβων, τοῦ πανιερωτάτου ἀρχιεπισκόπου καὶ μητροπολίτου, τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως συντζάβας Κυρίου Σάββα. Διὰ ἐπιμελείας δέ, καὶ ἐπιτροπῆς τοῦ τιμιωτάτου καὶ εὐγενεστάτου ἀρχοντος Κυρίου Λούπουλον Μπογδάνου, τοῦ καὶ χατμάνου. Ἐπιπλόθη ἐν τῇ περιφήμῳ πόλει Ἱαστού, τοῦ καὶ αὐθεντικοῦ Θρόνου. Ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου ζητηθεῖ. Ἀπὸ Χριστοῦ γονίας 1698. μὴν Αὔγουστος λέπιπλόθη δέ, διὰ μόχθου, τῶν ἀλαχιστῶν Ἀθανασίου Ιερομονάχου καὶ Διονυσίου μοναχοῦ, τῶν ἐκ τῆς Μολδαβίας» μολδαβοελληνιστὶ εἰς φύλλον¹.

Διὰ τῶν διανομέων τῶν ἀνώτατων θρησκευτικῶν βιβλίων καταπολεμεῖται διανομέας καθολικισμὸς καὶ αἱ ἀντιλήψεις τοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ Καλβίνου μὲ σκοπὸν τὴν στερέωσιν τῆς πίστεως τῶν Χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὴν δρυόδοξον Ἐκκλησίαν. 'Λφοῦ δ' ὁ λόγος περὶ ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας πρέπει νὰ τονίσωμεν διὰ αὗτης κατὰ τὴν ἐποχὴν ἔκεινην εὑρίσκετο εἰς δέκτατας ἕριδας πρὸς τὴν δυτικὴν κυρίως ἐπὶ δογματικῶν ζητημάτων, διανομέας εἰς τῆς θεοφορίας τοῦ Πάπα καὶ τὸ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς φύσεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας. Οἱ καθολικοὶ ἐπετύγχανον νὰ προκαλοῦν σχίσματα μεταξὺ τῶν δρυόδοξων, ἀκόμη δὲ χειρότερον νὰ εἰσάγουν τὰς θρησκευτικὰς συζητήσεις ἐντὸς τῆς σφαίρας τῶν πολιτικῶν δολοπλοκιδῶν, ἐξωθοῦντες τοὺς Τούρκους, ἵνα καταδιώκουν τοὺς ὅποις τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν δρυόδοξους². Γέροντες Πατριάρχαι καὶ εὐσεβεῖς μοναχοί, ὅποπτοι προδοσίας θεωρούμενοι, ἐφρίπτοντο εἰς τὰς φυλακὰς ἢ ἐφονεύοντο ὅποι τῶν

mariano-Cioran, Ieremie Cacavla et ses relations avec les principautés Roumaines, Revue des études Sud-Est Européennes, III, δρ. 1-2, 1965, σσ. 165-190. Δ. Β. Οιχόνο μιδού, 'Ιερεμίας δι Κακαβέλας ἐν τῇ προφορικῇ παραδόσει τοῦ ἀλληγορικοῦ λαοῦ, Πεπραγμένα τοῦ Γ' Διεύθυνος Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, τόμ. Γ', ἐν 'Αθήναις 1975, σσ. 249-257.

1. E. Legrand, έκθ' ἀνωτ., τόμ. III, σσ. 59-60. I.B.N.H., I, σσ. 355-365, δρ. 110.

2. D. Simionescu, έκθ' ἀνωτ., σ. 359.

Τούρκων. Οὗτω π.χ. ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Παΐσιος (1645 - 1660) ἐφυλαχίσθη, δὲ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Παρθένιος ἐκρεμάσθη κατὰ τὸ 1657¹.

Αἱ συνεχεῖς ἀπειλαὶ κατὰ τοῦ ὄρθιοδόξου κλήρου συνέτειναν εἰς τὰς συχνὰς ἐπισκέψεις ἀνωτέρων ἀξιωματούχων τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰς παρὰ τὸν Δαυγαβίν χώρας τῆς Μολδοβλαχίας, ἐνθα οὗτοι ἥρχοντο, διὰ νὰ ζητήσουν προστασίαν καὶ συνδρομήν. Τὴν Μολδαβίαν ἐπεσκέφθη κατὰ τὸ δεύτερον ἡμίσυ τοῦ 17ου αἰ. ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Παΐσιος (1649)² καὶ ὁ Νεκτάριος ὁ Κρής, Πατριάρχης ἐπίσης Ἱεροσολύμων, διέμενεν ἐν Ἰασίῳ κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ Σεπτεμβρίου 1663 μέχρις Απριλίου 1664, φιλοξενούμενος ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Dabija, ὃς εἴπομεν ἀνωτέρω³. Ὁ δὲ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Παρθένιος, εὑρισκόμενος κατὰ τὸ 1683 ἐν Ἰασίῳ, προσέφερε τὴν εὐλογίαν του εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἔργου *Liturghie și Rucaciunii* (Λειτουργίας καὶ Προσευχαῖς) τοῦ Δοσιθέου, Μητροπολίτου τῆς Μολδαβίας⁴. Κατὰ τὸ 1693 ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Γεράσιμος καὶ ὁ Ἰάκωβος ἐκ Βυζαντίου ἔχοροστάτουν κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ ἡγεμόνος Κωνσταντίου Καντεμίρ⁵.

'Αλλ' ὁ Πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων Δοσίθεος (1669 - 1707) ἦξ διῶν τῶν ιεραρχῶν ἥγάπα περισσότερον τὴν Μολδαβίαν. Ἀπὸ τὴν οικογένειαν τῶν Νοταράδων τῆς Κορινθίας καταγόμενος, ἀπέκτησεν ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας βαθεῖαν μόρφωσιν, εἰδικευθεὶς εἰς τὴν Πατρολογίαν. Τὴν 23ην Ἰανουαρίου τοῦ 1669, θανόντος τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Νεκταρίου τοῦ Κρητὸς καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Μολδαβοῦ πρίγκιπος Γεωργίου Δούκα, ἀνῆλθεν εἰς ἡλικίαν 28 ἑτῶν εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων, τὸν ὅποιον ἐλάμπρυνε καθ' ὅλον τὸν βίον μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐπισυμβάντος τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1707. Τὸ ἐν Σετατιαίᾳ μοναστήριον μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Γεωργίου Δούκα, ἐπισυμβάντος κατὰ τὸ 1685, ὑπῆρξε τὸ κέντρον τῆς δευτέρας, οὕτως εἰπεῖν, ἔδρας του, λογιζομένης ὡς πρώτης τῶν Ἱεροσολύμων.

1. D. Stăniloae, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 4. D. Simonescu, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 359.

2. D. Stăniloae, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 3. D. Simonescu, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 360.

3. I.B.N.H., I, σ. 256. D. Simonescu, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 360.

4. I.B.N.H., I, σ. 262. D. Simonescu, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 360.

5. M. Kogălniceanu, *Cronicile României*, τόμ. II, Bucureşti 1872, σ. 89. D. Simonescu, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 360.

Μετά ταῦτα ἡ Βλαχία ἐκέρδησε τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Πατριάρχου, διστις ἐγένετο πράγματι δικύριος συντελεστῆς τῆς πλέον σοβαρᾶς καὶ λαμπρᾶς φιλολογικῆς δράσεως, ἐκδηλωθείσης ἐκεῖ ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ Κωνσταντίνου Μπραγκοβεάνου. 'Ως συγγραφεὺς ὑπῆρξεν ἐκ τῶν γονιμωτέρων οὐχὶ μόνον πρὸς τοὺς συγχρόνους του συγχρινόμενος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς μετ' αὐτόν. 'Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του πλεῖστα ἔξεδδοθησαν, ὡς εἴδομεν, ἐν τῇ Σετάτιαι, ἐνῷ εὑρίσκετο ἀκόμη ἐν τῇ ζωῇ, τὰ δὲ ἀλλὰ ἐδημοσιεύθησαν μετὰ θάνατον ὑπὸ τοῦ διαδόχου του, τοῦ ἀνεψιοῦ του Χρυσάνθου. Τὸ σπουδαιότερον τῶν συγγραμμάτων του εἶναι τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ ἐκδοθὲν «Ιστορία τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων» μὲν ἔνδειξιν χρόνου ἐκτυπώσεως τὸ ἔτος 1715, οὐθα διαφωτίζονται πλεῖστα θέματα ἑλληνικοῦ διαφέροντος, ἀλλὰ καὶ τῆς ρουμανικῆς Ιστορίας καὶ τῶν ἑλληνο-ρουμανικῶν σχέσεων. 'Ἄς προστεθῇ ἀκόμη ὅτι διοσιθεος Νοταρᾶς δὲν πρέπει νὰ συγχέεται πρὸς τὸν Μητροπολίτην Μολδαβίας συνώνυμὸν του Δοσιθεον (Dosotheon), διστις κατὰ τὸ διάστημα τῆς πρώτης περιόδου τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἐν Σετάτιαι μοναστηρίου, ἥτοι μέχρι τοῦ 1681, διηρύθυνε τὰς ἐργασίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ "Ἐλληνος συνεργάτου του Νικολάου Κεραμέως¹.

Κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τῆς φιλολογικῆς δράσεως τοῦ ἐν λόγῳ μοναστηρίου διοσιθεος κατέχει τὴν πρώτην θέσιν, πέριξ δ' αὐτοῦ συγκεντροῦται Ικανὸς ἀριθμὸς ἀξιολόγων συνεργατῶν. 'Ο μοναχὸς Μητροφάνης, βραδύτερον ἐπίκοσπος εἰς τὴν πόλιν Ηυσὶ καὶ ἐπειτα ἐν Βιζαντίῳ, ἐμορφώθη ἐν τῷ περιβάλλοντι τῆς Σετάτιαι καὶ ἔδρασε καρποφόρως ἐν τῇ Βλαχίᾳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἡγεμονίας τοῦ Κωνσταντίνου Μπραγκοβεάνου. 'Ο Ιωάννης Κομνηνὸς μετὰ πάθους ἥσχαλεῖτο εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν ἐκδόσεων καὶ ἔφυγε κατόπιν διὰ σπουδᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τέλος δι μοναχὸς Διονύσιος, διατροφιλόσοφος Ἱερεμίας δι Κακαβέλας καὶ δι Δημήτριος Παδούραι² ὑπῆρξαν δημιουργήματα τῆς ἐν Σετάτιαι πνευματικῆς ἐστίας³. Μετὰ τὸ 1698 αἱ σχέσεις τοῦ Πατριάρχου Δοσιθέου μετὰ τοῦ μοναστηρίου τούτου ἐξησθένησαν, ἐνῷ αὗται ἐνεδυναμώθησαν μετὰ τῆς Βλαχίας⁴.

Κρίνων δι καθηγητῆς D. Simonescu τὴν ἐν γένει δρᾶσιν τοῦ μοναστηρίου Σετάτιαι ἐπάγεται: «Le monastère de Cetățuia près

1. D. Simonescu, ένθ' ἀνωτ., σ. 364.

2. Παδούραι εἶναι προφανῶς τὸ ρουμανικὸν Paduro.

3. D. Simonescu, ένθ' ἀνωτ., σ. 364.

4. Αὐτόθι, σ. 364.

de Jassy a signifié le point de départ du combat des Orthodoxes contre les Catholiques. Deux hommes soutinrent ce combat : le prince roumain Georges Duca et le patriarche grec Dosithée. Le premier mit au service de la lutte des chrétiens orthodoxes un de nos plus beaux monuments historiques, le monastère de Cetățuia. Le second s'affirma en organisant la production littéraire, en utilisant sa vaste érudition théologique, soutenue par son tempérament énergique et combatif. Son âme passionnée et communicative constitua le facteur puissant qui forma et soutint l'enthousiasme d'un grand nombre de disciples. Grâce à lui et à ses disciples prit naissance le courant grec de Cetățuia¹.

Κατά τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ 18ου αἰ. ἐν Ἱασίῳ ἔχομεν στασιμότητα Ἑλληνικῶν ἐκδόσεων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἐκδοτικὸν δργασμόν, ὅστις παρατηρεῖται εἰς τὰ Ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα τοῦ Βουκουρεστίου, τοῦ Σναγκάβ, τῆς Τεργκόβιστε καὶ τοῦ Ρίμνικ. Ἐξαρεσιν ἀποτελεῖ τὸ ἔργον : «Ιωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἐκδοσις τῆς δρθοδόξου πίστεως τοῦ αὐτοῦ περὶ τῶν ἐν πίστει νεκοιμημένων. Τυπωθέντα διὰ δαπάνης τοῦ ὑψηλοτάτου, εὐσεβεστάτου καὶ σοφωτάτου ἡγεμόνος πάσης Μολδοβλαχίας, Κυρίου Κυρίου Ιωάννου Νικολάου Ἀλεξάνδρου Βοεβόδα. Ἐν τῇ σεβασμίᾳ μορῇ τοῦ ἀγίου Σάββα, τελούσῃ ὑπὸ τὸν ἀγιώτατον ἀποστολικὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς ἀγίας πόλεως Ἱερονσαλήμ· Ἀδελὴ τοῦ μακαριωτάτου καὶ σοφωτάτου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης, Κυρίου Κυρίου Χρυσάνθου. Ἐπιμελεῖται καὶ διορθώσει τοῦ λογιωτάτου Ιωάννου τοῦ Ἐφεσίου» ἐν Γιασίῳ τῆς Μολδαβίας, „αψιε“. μηνὶ Σεπτεμβρίῳ. — «Ἐκ τῆς τυπογραφίας τοῦ ἀγίου Τάφου»².

Μετά τριάκοντα ἔτη ὁ "Λραψ Πατριάρχης Σιλβεστρος"³ ἔξετύπωσεν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ καὶ τῇ ἀραβικῇ γλώσσῃ τὸ «Λειτουργικὸν ἔξδοις τοῦ Ιωάννου Μαυροκορδάτου, υἱοῦ τοῦ Νικολάου, ἐν Ἱασίῳ, ἐν τῷ μοναστηρὶῳ τοῦ Ἀγίου Σάββα τὴν 19ην Ιουλίου 1745». Τὸ ἔργον τοῦτο ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Καισαρείου Δαπόντε⁴ καὶ ἄλλων. Ἐπίσης ἔξεδόθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Πατριάρχου ἀραβιστὶ ἡ «Συλλογὴ συγγραφῶν τῶν δύο

1. "Ἐγθ' ἀνωτ., σ. 365.

2. I.B.N.H., I, σ. 501, δρ. 174.

3. "Ο Σιλβεστρος ἔξελγη Πατριάρχης μετὰ τὸν θάνατον Ἀθανασίου Δ'
(27 Ιουλίου 1724).

4. "Ἐν C. Erbiceanu, Cronicarii greci..., Bucuresti 1888, σ. 103.

ἐν Κωνσταντινουπόλει σπυχληθεισῶν Συρίδων περὶ τοῦ ἐν Συρίᾳ καθολικισμοῦ» ('Ιάσιον 1747) καὶ «Ο Μιστικὸς Λεῖπτος» ('Ιάσιον 1747). Σημειωτέον δὲ τι «Ο Μιστικὸς Λεῖπτος» εἶναι ἡ ἀραβικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ ἐκ Χίου Ἰατροφιλασσόφου Εὐάστρου τοῦ τριῶν τριῶν οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τῆς Μολδαβίας, ὃνδε τὴν προστασίαν τοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Μαυροκορδάτου. 'Ἐν Ἱασίῳ ἐξεδόθη κατὰ τὸ 1746 ἀριθμοῦ καὶ τὸ «Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ἀντιφράσεως» τοῦ Νεκταρίου, Πατριάρχου Ἱεροπολύμων (1661 - 1669). 'Η ἀραβικὴ αὕτη μετάφρασις, ἡ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Σιλβέστρου, εἶχε γίνει κατὰ τὸ 1733. Μετὰ τῆς ἀραβικῆς μεταφράσεως τῆς «Ἀγιορείστως» συνάπτεται ἐπίσης ἡ ἀραβικὴ ἐκδοσίς ἐνδε ἔργου τοῦ Εὐστρατίου Ἀργέντη ὑπὸ τὸν τίτλον : «Περὶ τῆς γενεδοῦς ἀψευδίας τοῦ Πάπα», ὥπερ, φαίνεται, δὲν εἴδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. 'Η μετάφρασις τοῦ ἔργου τοῦ Ἀργέντη ἐγένετο ἡδη ἀπὸ τοῦ 1740 ὑπὸ Masaad Naṣū, εὑρισκομένου ἐν Καΐρῳ, ἐδημοσιεύθη³ ὑπὸ τοῦ Σιλβέστρου ἐν Ἱασίῳ κατὰ τὸ 1746¹.

Μετὰ παρέλευσιν ἐξ ἑτῶν, ἤτοι κατὰ τὸ 1752, ἐξεδόθη ἐν Ἱασίῳ ἡ «Ἀνολούθια τοῦ ἐν ἀγίοις πατρόδος ἡμῶν Τιμοθέου», ἀρχιεπισκόπου Προκοπίου². 'Ολιγα ἑτη μετὰ ταῦτα ἐξεδόθη αὐτόθι τὸ βιβλίον τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας Ιεροκήρυκος Νικολάου Μαυροειδῆ : «Τὸ Ἀποστολικὸν Δικτυον ἤτοι λόγοι ψυχωφελεῖς εἰς τὴν ἀγίαν καὶ μεγάλην τεσσαρακοστὴν καὶ εἰς τὴν τεσσαρακοντήμερον ᾗστελαν τῶν Χριστοῦ - Γενῶν. Συντεθέντες καὶ ἐκφραγηθέντες παρὰ τοῦ ταπεινοῦ Ιεροκήρυκος Νικολάου Μαυροειδῆ τοῦ Κεφαλληνέως, ἵδια δαπάνῃ τῷ τύπῳ ἐκδοθέντες πρὸς ὀφέλειαν τῶν Χριστιανῶν. Καὶ ἀφιερωθέντες τῷ ὑψηλοτάτῳ γαληνοτάτῳ καὶ θεοσεβεστάτῳ Αὐθέντῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Κωνσταντίῳ Ραχοβίτζα βοϊβόδᾳ, καὶ ἡγεμονὶ μεγαλοπρεπεστάτῳ πάσης Μολδοβλαχίας. 'Ἐν Ἱασίῳ τῆς Μολδαβίας, ἐν ἔτει σωτηρίας 1756»³. Καὶ δευτέρα τῶν ψυχωφελῶν τούτων λόγων ἐκδοσίς ἐγένετο ἐν Ἱασίῳ κατὰ τὸ

1. I.B.N.H.D.S., IV, σσ. 61 - 67, ἀρ. 95. Δ. Β. Οικονομίδου, 'Εκδόσεις Ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων ἐν Μολδοβλαχίᾳ, Γεωργίᾳ καὶ Συρίᾳ (1690 - 1747), ΕΕΒΣ ΛΘ' - Μ', 1972 - 1973, σσ. 41 - 42.

2. I.B.N.H.D.S., IV, σσ. 71 - 72, ἀρ. 108, Συθα καὶ προγενεστέρα βιβλιογραφία προφανῶς Προκοπίου πρὸς - προκός == ἡ Ελαφρός. Δέγεται καὶ 'Ελαφρήσας ἡ Προκόπης.

3. I.B.N.H., II, Bucuresti 1910, σ. 137, ἀρ. 302.

1780, περὶ ἡς γίνεται λόγος εἰς τὸ περιοδ. «Ἐρμῆς ὁ Λόγιος», Βιένη 1812, σελ. 73¹.

‘Ο Νικόλαος Μαυροειδῆς διετέλεσεν ιεροχήρους τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐπὶ Πατριάρχου Σεραφείμ Α’ (1733 - 1734), μετέβη δ’ εἰς Ιάσιον, δπως καὶ ἔκει κηρύξῃ τὸν θεῖον λόγον, ἀλλὰ μετεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ Πατσίου Β’ (1740 - 1743). ‘Ἐπὶ τούτου καὶ τοῦ διαδόχου του Νεοφύτου Σ’ (1743 - 1744) συνέχισεν ἐν Κωνσταντινούπόλει τὸ κήρυγμα², ἔως ὅτου, προσκληθεὶς διὰ τὴν φήμην αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Οὐγγροβλαχίας, διέτριψεν ἔκει ἔτη Ικανά, διδάσκων καὶ υηρύσσων. Εἰς τὰς ὧς ἀνα διδαχάς του προσεπάθησε νὰ μιμηθῇ τὸν Δαμιανὸν καὶ τὸν Μηνιάτην³, ἀλλ’ οὔτε εἰς τὴν γλῶσσαν οὔτε εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θεμάτων προσήγγισε τοὺς λόγους ἔκεινων. ‘Απὸ σημειώσιν κάτωθεν τῆς εἰκόνος αὐτοῦ, ἔκτυπωθείσης εἰς τὸ ἀνωτέρῳ ἔργον του καὶ σχεδιασθείσης ὑπὸ τοῦ ξυλογράφου Ιερέως Στριλβίτσκη, οὗτος ἦτο 40 ἔτῶν κατὰ τὸ 1756, συνεπῶς ἐγενήθη κατὰ τὸ 1716, τελευτήσας εἰς ἥλικαν 64 ἔτῶν ἐν Κεφαλληνᾳ⁴.

Τριάκοντα ἔτη μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου τοῦ Μαυροειδῆ ἔχομεν τὸ ἐνδιαφέρον ἔντυπον : «Ἄργος κατὰ Νικοτιαρῆς τοῦ δοιδίμου καὶ ἐν μακαρίᾳ τῇ λίξει σοφωτάτου ἡγεμόνος Νικολάου Ββ: Μαυροκορδάτου, ἥδη πρώτον ἐκδοθεὶς τύποις ἐν Ἰασίῳ τῆς Μολδαβίας ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ φιλομουσοτάτου αθέντου καὶ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Ἰωάν-

1. Τὴν ἔκδοσιν ταῦτην δὲν είδον.

2. ‘Ο Θεόδωρος Ἀθανασίου (Ἐνθ’ ἀνωτ., σ. 101) λέγει δὲτι ἔκήρυξεν ἐπὶ 24 ἔτη τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὰ ἔτη ταῦτα δὲ Ἀθανασίου προφανῶς συμπεριέλαβε καὶ τὴν ἐν Ἰασίῳ διαμονὴν τοῦ Μαυροειδῆ, ἀφοῦ γνωστὸν εἶναι δὲτι οὗτος ἐπανήλθεν εἰς Κεφαλληνίαν κατὰ τὸ 1756. Ἡλία Α. Τσιτσέλη, Κεφαλληνιούμα Σύμμικτα, τόμ. Α’, ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 385.

3. Άλι ‘Ομιλίαι ἡ διδαχαὶ τοῦ Μηνιάτη μετεφράσθησαν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν ρουμανικὴν καὶ δι’ ἔξδων τοῦ Μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας Νεοφύτου Σ’ τοῦ Κρητός, ἔξεδόθησαν κατὰ τὸ 1742 ἐν τῇ νέᾳ τυπογραφίᾳ τῆς Μητροπόλεως Βουκουρεστίου. ‘Ο Legrand ἔγραψεν δὲτι ἡ μετάφρασις ἐδημοσιεύθη κατὰ τὸ 1700. Βλ. S. Salaville, Élie Méniate et l’immaculée conception, Observations nouvelles à propos des diverses éditions des Διδαχαὶ. Échos d’Orient 27, 1928, σ. 282, σημ. 1. ‘Ο Κ. Δημητρίου, ‘Ιστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἔκδ. 2^η, σ. 112, διειλουθεῖ τὸν Legrand. Β. Λαζαρίδης, Παρατηρήσεις στὶς «Διδαχὲς» τοῦ ‘Ηλία Μηνιάτη. Πρακτικὰ Γ’ Πανεπιστημίου Συνεδρίου, τόμ. Β’, ἐν Ἀθήναις 1969, σ. 51.

4. Βλ. περὶ τούτου καὶ Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, ἐν Ἀθήναις, 1868, σ. 517. Μ. Παρανίκα, Σχεδίασμα..., Κωνσταντινούπολις 1867, σ. 147. I.B.N.H., II, σ. 137.

νον Μαυροκορδάτου. ἐν τῇ παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ Μιχαήλ Ρώ καὶ καὶ Γεωργίου χατζῆ Δήμου Τσικαλού, συσταθεὶσῃ τυπογραφίᾳ. 1786, Αὐγούστου 25»¹.

Τὸ εἰς 8ον μικρὸν ἐξ 8 φύλλων ἔργοδιον τοῦτο ἔγραφη ὑπὸ τοῦ σοφωτάτου ἡγεμόνος Νικολάου Μαυροκορδάτου κατὰ τοῦ Μητροφάνους Γρηγορᾶ, συγγράψαντος τὸ «Ἐπαινος Νικοτιανῆς», ὅπερ δὲν ἔξετυπώθη, ὃλ' εἶναι γνωστὸν ἐκ τοῦ «Καταλόγου ἱστορικοῦ...» τοῦ Δαπόντε² καὶ ἐξ ἐπιστολῆς³ καὶ διαλόγου τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου, στρεφομένων κατὰ τοῦ ἐν λόγῳ Γρηγορᾶ⁴.

Ἐν σχέσει τώρα μὲ τὴν κατὰ τὸ 1786 συσταθεῖσαν ἐλληνικὴν ἐν Ἰασίῳ τυπογραφίαν ὑπὸ τοῦ Ἱερέως Μιχαήλ Ρώ καὶ Γεωργίου Χατζῆ Δήμου τοῦ Τρικκαίου δὲν ἔχομεν μέχρι τοῦδε διλοθεν εἰδήσεις.

Μετὰ παρέλευσιν καὶ πάλιν ἴκανοῦ χρόνου ἔξῆλθεν ἐκ τῆς τυπογραφίας τῆς ἐν Ἰασίῳ Μητροπόλεως τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἡ εἰς τὴν ἐλληνικὴν μετάφρασις: «Ἐις δόξαν τῆς ἀγίας, καὶ δμοονσίου, καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος, Πατρός, Υἱοῦ, καὶ Ἀγίου Πνεύματος ἀμήν. Συναπταί, καὶ ἐπτετεῖς λεγόμεναι ἐν καιρῷ πολέμου κατ' ἐθνῶν ἐπερχομένων ἡμῖν, καὶ Παράκλησις εὐχαριστήριος, μεταφρασθεῖσαι ἀπὸ τῆς Ρωσικῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον, ἐπιταγῇ μὲν τοῦ Πανιερωτάτου Μητροπολίτου καὶ Ἐξάρχου πάσης Μολδαβίας, Βαλαχίας καὶ Βασσαραβίας, Κυρίου Γαβριήλ. Καὶ εἰς Τύπον τὸν πρῶτον ἐνδοθεῖσαι δασάργη τῆς αὐτοῦ Πανιερότητος, χάριν τῶν ἐν Μολδοβλαχίᾳ Γραικῶν, Ἐπιμελεῖα δὲ τοῦ Πανιερωτάτου Γρηγορίου Μητροπολίτου Ελρημούπολεως τοῦ καὶ προστάτος τοῦ Ἱεροῦ Μοραστηρίου τῆς τοῦ Χοῦ Ἀναλίψεως τοῦ λεγομένου Γόλια. Ἐν ἔτει, ,αωθ'. Ἐν τῇ θεοφρουρήτῳ Πόλει Ἰασίῳ. Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τῆς ἐν Ἰασίῳ Μητροπόλεως»⁵.

1. I.B.N.H., II, σ. 316, ἀρ. 509. E. Legrand, Bibliographie hellénique... au XVIII s., τόμ. II, Paris 1928, σ. 458. 'Ο Σοφοκλῆς Οἰκονόμος νομίζων δὲ τοῦτο ἡτο ἀνέκδοτον, τὸ ἐδημοσίευσεν ἐν Ἐνετίᾳ κατὰ τὸ 1876 ὑπὸ τὸν τίτλον: «Νικολάου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, φύγος νικοτιανῆς».

2. C. Erbiceanu, Cronicaril greci..., σ. 125.

3. 'Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 183, καὶ Σοφοκλέους Οἰκονόμου, Ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 84 - 87.

4. 'Ο διάλογος ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ἰω. Σακκελίωνος εἰς τὸ ΔΙΕΒ-Β', 1885 - 1889, σσ. 458 - 458, ὑπὸ τὸν τίτλον: Νικολάου Μαυροκορδάτου, Διάλογος. Περὶ τοῦ Μητροφάνους Γρηγορᾶ βλ. D. Russo, Ενθ' ἀνωτ., τόμ. II, σσ. 411 - 461.

5. I. Bianu-N. Hodoș-D. Simionescu, Bibliografia româ-

Έπειρα έκδοσις τοῦ ἔργου τούτου εἰς ρουμανικὴν γλῶσσαν ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ τυπογραφείου κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1809¹, εἰς τὸ αὐτὸ δὲ τυπογραφεῖον εἶχεν ἐκτυπωθῆ τοῦτο εἰς νεωτέραν σλαβωνικὴν γλῶσσαν κατὰ τὸ 1789².

Κατὰ τὸ ἔτος 1810 ἀναφέρεται ἐν τῇ «Ἐλληνικῇ Βιβλιογραφίᾳ» τῶν Δημ. Γκίνη καὶ Β. Μέξα διτι ἐξεδόθη ἐν Ἰασίῳ τὸ «Βιβλίον καλούμενον Θηκαρᾶς...», π.³. Τὴν ἔκδοσιν ταύτην μὲ τὴν χρονολογίαν 1810 δὲν ἀναφέρουν ἐν τῇ «Βιβλιογραφίᾳ» τῶν οἱ I. Bianu - N. Hodoș - D. Simionescu, περιγράφουν δὲν τὴν κατὰ τὸ 1814 ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν. Κατὰ τὸν καλῶς πληροφορημένον N. Camariano δὲν ὑπάρχει ἔκδοσις τοῦ «Θηκαρᾶ» κατὰ τὸ ἔτος 1810⁴. Τὸ ἔργον τοῦτο, ὡς ἀναφέρεται ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1814, ἐξεδόθη ἐν Ἐνετίᾳ τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος 1683, ἐπιμελεῖς Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός, τὸ δεύτερον δὲ αὐτόθι κατὰ τὸ 1783 ἐπιμελεῖς Σεραφείμ τοῦ Πισσιδείου⁵.

Ἄπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1812 ἐσήμειώθη ἐν Ἰασίῳ κίνησις πρὸς σύστασιν «νέας ἐλληνικῆς τυπογραφίας», ὡς ἀμφαίνεται ἐκ σχετικῆς αἰτήσεως, ἀπευθυνθείσης κατὰ τὴν 23ην τοῦ ἐν λόγῳ μηνὸς πρὸς τὸ διβάνιον τοῦ Πριγκιπάτου τῆς Μολδαβίας ὑπὸ τῶν Ἐλλήνων καὶ Ρουμάνων ἐμπόρων Ζαφείρη Στάμου, Χριστοδούλου Ἰωάννου, Θωμᾶ Νεράντζη, Παναγιώτου Διογενίδου, Χρήστου Κωνσταντίνου, Σταύρου Ράντοβιτς, Ἀλεξάνδρου Μούκου, Κοσμᾶ Γόζου⁶ καὶ Ἀναστασίου Μιχαήλ Γκιτζᾶ⁷. "Οπως βλέπομεν, μεταξὺ τῶν αἰτούντων

nească veche, τόμ. III, Bucureşti 1912 - 1936, σσ. 20 - 21, δρ. 774. Δ. Γκίνη - B. Μέξα, 'Ἐλληνικῇ Βιβλιογραφίᾳ, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1939, σσ. 89 - 90, δρ. 535. Κατωτέρω γίνεται λόγος καὶ περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1821.

1. I.B.N.H.D.S., ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 3 - 4, δρ. 758.

2. Nestor Camariano, Nouvelles informations sur la création et l'activité de la typographie grecque de Yassy (1812 - 1821), Balkan Studies 7, 1966, σσ. 71 - 72.

3. Δ. Γκίνη - B. Μέξα, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 95, δρ. 572.

4. N. Camariano, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 65.

5. I.B.N.H.D.S., III, σ. 112.

6. 'Αντὶ τοῦ δυόμικτος Κοσμᾶς Γόζου δὲ C. Tomescu γράφει διφαλμένως Κοσμᾶς Γκιανῆς. N. Camariano, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 62, σημ.

7. N. Camariano, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 61 - 62. 'Εξ αὐτῶν τῶν δυόμικτων ἀναφέρονται εἰς τὸν Κατάλογον συνδρομητῶν, τὸν δημοσιευθέντα εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔργου «Σύνοψις...», ἐκδοθέντος ἐν Ἰασίῳ κατὰ τὸ 1813 (I.B.N.H.D.S., III, σ. 92) τὰ ἔξι: Ζαφείρης Στάμου, 'Αναστάσιος Μιχαήλ Γκιτζᾶς, Παναγιώτης Διο-

καταλέγεται καὶ δὲ ἐκ Πελοποννήσου Ιαναγιώτης Διογενίδης, ὁ ὅποιος ἐγένετο γνωστὸς βραδύτερον ὡς μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας¹. Τὴν ὃντα αἴτησιν μετ' ἀλλῶν πέντε ἔγγραφων ἀδημοσίευσεν δὲ Κωνσταντίνος Tomescu², διστὶς μᾶς ἔδωκε περισσοτέρας καὶ ἀκριβεστέρας πληροφορίας ἐκ τῶν Ἀρχείων τῆς πόλεως Κισνωβίου (Kichineff) τῆς Βεσσαραβίας (φάκελος 3505) περὶ τῆς νέας ἐν Ἰασίῳ ἐλληνικῆς τυπογραφίας τοῦ 1812³, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν R. Rosetti, διστὶς συνεβουλεύθη ἐπιπολαῖς τὸν αὐτὸν ὃντα φάκελον καὶ παρέσχε πληροφορίας ὀλιγωτέρας τῶν δημοσιευθείσδν ύπό τοῦ Τομεσκοῦ καὶ οὐχὶ πάντοτε ἀπηκριθωμένας⁴.

Τὸ δεύτερον ἔγγραφον, τὸ δημοσιευθὲν ύπό τοῦ Τομεσκοῦ, εἶναι μία ἀναφορὰ τῆς 12ης Φεβρουαρίου 1812 τῶν Κωστάκη Γκίκα, λογοθέτου, Κωνσταντίνου Balș, λογοθέτου, καὶ Βασιλείου Rosetti, βορύκου, πρὸς τὸν Πρόεδρον τῶν Διβανίων Μολδαβίας καὶ Βλαχίας Crazno Milasievici, δι' ἣς συνιστοῦν τὴν ἔγκρισιν δημιουργίας ἐλληνικῆς τυπογραφίας. Τὸ τρίτον ἔγγραφον εἶναι μία σημείωσις τῆς 9ης Μαρτίου 1812, δι' ἣς ὁ ὃντα Πρόεδρος, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Δημήτριον, ζητεῖ ὅπως οὗτος ἐκφέσῃ τὴν γνώμην του περὶ τοῦ τυπογραφείου. Τὸ τέταρτον περιλαμβάνει τὴν ἀπὸ 25 Μαρτίου 1812 ἀπάντησιν τοῦ ἐπίσκοπου, καθ' ἣν ἡ ἰδρυσις ἐλληνικοῦ τυπογραφείου δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ, ἐὰν αὕτη στηρίζεται εἰς τοὺς Κανονισμούς, τοὺς ἀφορῶντας εἰς τὰς ἑκδόσεις βιβλίων τοῦ ρωσικοῦ κράτους. Εἰς ἄλλην ἐπιστολὴν του ὁ ἐπίσκοπος Δημήτριος (τοπογρηγήτης τῆς ἐν

γενίδης, Ἀλέξανδρος Μούκου, Χρῆστος Κωνσταντίνου, Κοσμᾶς Γόζου, Σταύρος Ράντοβης, Θωμᾶς Νερόντζης.

t. 'Αμβροσίου Φραντζή, 'Επιτομὴ τῆς Ιστορίας τῆς ἀναγεννησίους Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1889, σ. 201. Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Eteria în Principatela Române, vol IV, Bucureşti 1960, σ. 322. N. Camariano, Șvîr. ănuat., σ. 66, σημ.

2. C. N. Tomescu, Tipografia grocească în Moldova la 1812. Arhivele Basarabiei, șt. I, d.p. 4, Chișinău 1929, σσ. 39 κ.εξ.

3. N. Camariano, Șvîr. ănuat., σ. 62: «Celui qui a réussi à nous donner le plus d'informations, appuyées sur des documents, fut Const. Tomescu qui, étudiant le même dossier 3505 a extrait et publié tous les travaux de chancellerie qui regardaient l'approbation de la fondation de la typographie grecque de Jassy».

4. Radu Rosetti, Arhiva senatorilor de la Chișinău. Analele Academiei Române, seria II, secțiunea istorică, t. XXXII, 1909, σσ. 134 - 135, παρὰ N. Camariano, Șvîr. ănuat., σσ. 61 - 62.

Μολδαβίᾳ Μητροπόλεως) γνωστοποιεῖ εἰς τὸν ὡς ἄνω Πρόεδρον ὅτι ὁρίσθησαν δύο ἔφοροι (*censeurs*) ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν ἑλληνικὴν τυπογραφίαν. Τὸ τελευταῖον ἔγγραφον, τὸ δημοσιευόμενον ὑπὸ τοῦ Tomescu, εἶναι μία ἐπιστολὴ τοῦ ὡς ἄνω Προέδρου τῆς 4ης Αὔγουστου 1812, δι' ἣς οὗτος πληροφορεῖ τὸ Διβάνιον τῆς Μολδαβίας ὅτι δίδει τὴν ἔγκρισιν του διὰ τὴν ίδρυσιν τυπογραφείου ἐν Ἰασίῳ πρὸς ἔκδοσιν ἑλληνικῶν βιβλίων¹.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 1812 δὲ ἐκ Κρήτης λόγιος καὶ θερμὸς πατριώτης Μανουὴλ Βερνάρδος, κατέπιν ἐνεργὸν μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ὑπογράφει κείμενον ὑπὸ τὸν τίτλον : «Ἐλῆσις Πρὸς τοὺς φιλογενεῖς καὶ φιλομούσους Γραικοὺς Περὶ τῆς ἐν Ἰασίῳ συστηθησομένης Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας». Τὸ κείμενον τοῦτο ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ ἐν Βιέννῃ ἐκδιδόμενον τότε ἑλληνικὸν περιοδικὸν «Ἐρμῆς ὁ Λόγιος» (τεῦχος Ἰουνίου 1812, σσ. 161 - 167). «Ἐφορος καὶ ὑπερασπιστῆς αὐτῆς [τῆς Τυπογραφίας] ἐκλέχθη [λέγεται ὁ Βερνάρδος] καὶ διὰ ταπεινῆς παρακλήσεως ζητηθεὶς συγκατένευσεν ὁ Ἐκλαμπρότατος φιλόμουσός τε καὶ φιλόπατρος Ἡγεμονικὸς Γόνος Κύριος Κύριος Σκαρλάτος Γκίλας, μετὰ τοῦ ἔξοχωτάτου καὶ φιλογενοῦς Ἰατροῦ καὶ φυσικοῦ Κυρίου Εὐσταθίου². ἐπίτροποι δὲ καὶ προμηθευταὶ τῶν ἀναγκαῖων αὐτῆς διωρίσθησαν οἱ Κύριοι Χριστόδουλος Ἰωάννου, Ἀραστάσιος Μιχαὴλ καὶ Παναγιώτης ὁ Διογενίδης³, οἵτινες θέλει φροντίζουσι καὶ ἐπιμελοῦνται διὰ τὰ ἀναγκαῖα καὶ τὰ εὐταξίαν καὶ διαμοιῆτην τῆς φηβείσης Τυπογραφίας⁴.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐν Ἰασίῳ διαμενόντων θὰ ἐδίδοντο, συμφώνως πρὸς τὴν ὡς ἄνω «Ἐλῆσιν» εἰς τὸν Χριστόδουλον Ἰωάννου, τῶν ἐν Βουκουρεστίῳ εἰς τὸν Πολυζάκην Δημητρίου, τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὸν Νικόλαον Διογενίδην, Πελοποννήσιον, τῶν δὲ ἐν Ὁδησῷ εἰς τὸν Ἰωάννην Ἀμβροσίου⁵. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Μανουὴλ Βερνάρδος ποιεῖται λόγον περὶ τῶν ὑποχρεώσεων τῆς Τυπογραφίας ἔναντι τῶν συνδρομητῶν, ἥτοι περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βιβλίων, ἀτινα θὰ ἐδικαιαιῶτο ἔκαστος, ἀναλόγως τῆς χρηματικῆς του συνδρομῆς, κατωτέρω δὲ ἀναπτύσσει διὰ μακρῶν περὶ τῆς παιδευτικῆς καὶ ἔθνικῆς ἐκ τῆς συστάσεως τῆς

1. N. Camariano, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 63.

2. Ὁ Ιατρὸς Εὐστάθιος Ρόλλας ήζη ἐν Μολδαβίᾳ μετά τὸ ἔτος 1809 καὶ ἀπέθανεν ἐκ χολέρας κατὰ τὸ 1831. N. Camariano, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 68, σημ. 1.

3. Καὶ οἱ τρεῖς, ὡς εἴδομεν, εἶχον ζητήσει τὴν ίδρυσιν τοῦ τυπογράφειου τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1812.

4. Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, τεῦχ. Ἰουνίου 1812, σ. 162.

5. Αὐτόθι, σ. 162.

τυπογραφίας ώφελειας διὰ τὸ Γένος καὶ περὶ τῆς ἐν γένει ἀξίας αὐτῆς ὡς πατριωτικοῦ ἔργου¹.

Τὴν «Εἰδησιν» ταύτην δεχθεῖσα μετά χαρᾶς ἢ τότε ἐν Βιένη ὑπὸ τοῦ Δημητρίου 'Αλεξανδρίδου ἐκδιδομένη ἐφημερίς «Ἐλληνικὸς Τηλέγραφος» ἔγραψεν εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 45 φύλλον τῆς 5ης Ἰουνίου 1812, σ. 188, ἐκτὸς τῶν ἀλλων καὶ τὸ ἔξῆς: «Ἐλπίζομεν δτὶ πᾶς τις φιλογενῆς καὶ μάλιστα οἱ ἐν Ἱασίῳ ἀρχοτες καὶ φιλόδονοι, θέλουσιν ἐνισχύσουσι τὸν ξῆλον ἐκείνου τοῦ φιλογενοῦς [δηλ. τοῦ Μανουήλ Βερνάρδου] ἔργῳ τε καὶ λόγῳ, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ κατορθωθῇ τοιοῦτον ἐφετὸν κονιωφελές ἔργον».

Ἐκτὸς τῶν στοιχείων τούτων κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ αἰώνας μας ἐδημοσιεύθη ἐν 'Αθήναις καὶ ἡ ἔξῆς σχετικὴ μὲ τὴν ἐν λόγῳ τυπογραφίαν "Ἐκθέσις, ἣτις συμπληρώνει τὰς σχετικὰς μὲ τὴν ὡς ἄνω τυπογραφίαν εἰδήσεις.

«Ἐις τὸν 1812 ἐπροβλήθη ἐδῶ νὰ συσταθῇ τυπογραφία 'Ἐλληνικὴ πρὸς ἐύκολαν τῶν ἐκδιδομένων βιβλίων καὶ τῶν ἐκδοτῶν, ὅσοι μάλιστα δὲν ἔχουν τὸν τρόπον νὰ στέλλουν τὰ ἐκδοτικά βιβλία εἰς τὰ τυπογραφεῖα τῆς Γερμανίας καὶ νὰ πληρώσουν μεγάλα ἔξοδα καὶ ἀγάγια, ἀλλὰ νὰ τὰ τυπώνουν ἐδῶ ὑπὸ τὴν ὅψιν των, φέροντες πρὸς τούτους καὶ εἰς τὸν τόπον κέρδος, ἐπειδὴ μένουν τὰ ἀσπρα ἐδῶ καὶ δὲν ἐξάγονται ἔξω τοῦ τόπου. Μή θέλοντος δέ τιος νὰ καταβάλῃ τὴν ἀπαιτούμενην ποσότητα πρὸς σύστασιν μικρᾶς κἀν τυπογραφίας, ἐκηρύχθη συνδρομή, διὰ νὰ δώσῃ ἐκαστος δοσα θέλει ἀπὸ 100 γρ[δοια] καὶ ἐπάρω ἐπὶ συνθήκης, τὰ μὲν καταβαλλόμενα ἀσπρα νὰ μένουν εἰς τὴν τυπογραφίαν ἀναφαίρετα, ἐκαστος δὲ συνδρομητὴς νὰ λαμβάνῃ ἐκ τῶν τυπουμένων βιβλίων ἐν ἀντίτυπον δεμένον κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ποσότητος τῆς συνδρομῆς, ἐκ δὲ τοῦ προκύψαντος κέρδους, ἀφαιρουμένων πάντων τῶν ἐξόδων, τὸ μὲν ἥμισυ νὰ μένῃ εἰς τὴν τυπογραφίαν πρὸς βελτίωσίν της, τὸ δὲ ἔτερον ἥμισυ νὰ διδεται εἰς τὸν κατὰ καιρούς σύντροφον τυπογράφον. Κατ' αὐτὴν τὴν συνθήκην ἐσυνάγθησαν ὧς 10 χιλιάδες γρ[δοια] καὶ διορισθέντες δύο ἔφοροι, δ τε ἐκλαμπρότατος Μπεζαδές² Σηαρλάτος Γκιλκας, καὶ δ ἐξοχώτατος Ιατρὸς Εδστάθιος καὶ τέσσαρες ἐπίτροποι, δ Χριστόδουλος Ἰωάννου, δ Παναγιώτης Διογενίδης, δ καμηγάρος Μανουήλ Βερνάρδος καὶ δ Ἀναστάσιος Μιχαήλ Γειτζᾶς³, ἔφερον τὰ ἀναγκαῖα

1. 'Ακοσμάσματα ἐκ τῆς ὡς ἄνω «Εἰδήσεως» περιέλαβεν εἰς τὴν μελέτην του δ N. Camariano, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 65 κ.ε.

2. Μπεζαδές = πρύγκιψ.

3. 'Ἐν τῇ 'Ἐκθέσις γράφεται: Γειτζᾶς(:). τοῦτο διωρθώσαμεν εἰς Γειτζᾶς.

έλληνικά στοιχεῖα ἀπὸ Λειψίας καὶ κατεσκευασαν ἐδῶ τὰ ἀπαιτούμενα σκεύη. Ἀλλ' ἐν φέμενον νὰ ἀρχίσουν τὸ ἔργον, ἐμποδίσθησαν ὑπὸ τοῦ Πανιερωτάτου ἄγ. Μητροπολίτου καὶ Βενιαμίν, προβάλλοντος διτὶ ἡ Μητρόπολις ἔχει παλαιὸν προγράμμα τῆς τυπογραφίας ἀποκλεῖον πάντα ἄλλον τυπογράφον τελευταῖον θμῶς βλέπων διτὶ τὸ πρᾶγμα εἶναι ποιησιαρές, ἔδωκε τῷ μὲν ἀδειανὶ καὶ ἔγεινεν ἔγγραφος συμφωνία μεταξὺ τῆς Πανιερότητος τοῦ καὶ τῶν ἐπιτρόπων τῆς τυπογραφίας, ἡς τὰ κυριώτερα ἀρθρα εἶναι ταῦτα· α' γὰ μὴ τυπώνεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν τυπογραφίαν τι, πρὶν ἐξεταχθῇ ὑπὸ τῆς Ιερᾶς Μητροπόλεως, μαζὶ β' νὰ μὴ τυπώῃ αὐτὴ ἡ τυπογραφία κἄν ἐν βιβλίον εἰς Μολδαβικὴν διάλεκτον, ἐκτὸς ἀν τύχῃ νὰ εἴται δίγλωσσον, ἑλληνικὸν δηλ. καὶ μολδαβικόν· κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἰκογομήθη ἡ τυπογραφία αὕτη ἀχρι τοῦδε βραβευθεῖσα καὶ ὑπὸ τοῦ ὑψηλοτάτου Σκαρλάτου ΒΔΒ μὲ χρυσόβουλλον πρὸς περισσότεραν στερέωσιν αὐτοῦ.

Τὰ δι' αὐτὴν ἀραγκαῖα προνόμια

α' νὰ μὴ ἐπιτραπῇ εἰς ἄλλον τινὰ (πλὴν τῆς Ιερᾶς Μητροπόλεως) νὰ συστήσῃ τυπογραφίαν, ἐντὸς τῶν δρῶν τῆς Μολδαβίας.

β' νὰ ἔχῃ 30 σκοτειλνίκους¹ ξένους ἀνθρώπους ἀσιδότους (sic) πρὸς ἀνακονφιασμὸν τῶν βαρέων ἔξοδων.

γ' οἱ ἐν τῇ τυπογραφίᾳ ἔργαζόμενοι ἀνθρώποι δλοι νὰ εἶναι ἐλεύθεροι παντὸς φόρου καὶ ἀγγαρείας.

δ' τὸ διὰ τὴν τυπογραφίαν φερόμενον χαρτίον καὶ ἄλλη ὅλη νὰ εἶναι ἐλεύθερον τελοντείλου.

ε' τὸ ἔργαστήριον, ἐν φέμενον τὰ βιβλία τῆς τυπογραφίας, νὰ εἶναι ἐλεύθερον οἰουδίκποτε φόρου.

ζ' οἱ τῆς τυπογραφίας ἀνθρώποι νὰ μὴ ἔγκαλῶνται ἢ κρίωνται εἰς ἄλλο κριτήριον εἰμὶ εἰς τὴν Αθηνετικὴν Καμάραν.

ζ' νὰ ἔχῃ τὴν ἀδειανὶ νὰ τυπώνῃ εἰς πᾶσαν διάλεκτον βιβλία προεξεταζόμενα ὑπὸ τῆς τζενσούρας², ἡ δοπία πρέπει νὰ διορισθῇ ὑπὸ τοῦ "Υψους του, πρὸς ἔξτασιν τῶν ἐκδιδομένων βιβλίων διὰ νὰ μὴ γίνεται ἐμπόδιον".

Τὸ ὡς ἀνω ἔγγραφον ἀνεκοινώθη εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ περιοδικοῦ «Ἀρμονία» ὑπὸ τοῦ συμβολαιογράφου Ἀθηνῶν Γρηγορίου Μπουρνιᾶ, δις συμβάλλον εἰς τὴν ιστορίαν τῶν ἑλληνικῶν τυπογραφείων³.

1. Σκουτέλνικος = κάτοικος ἀσύδοτος. Σκουτέλνικοι = σῶμα Ιππικοῦ.

2. Τζενσούρα = λογοκρισία.

3. Ἀ. Τόμος Α', Συμβολαιαὶ εἰς τὴν ιστορίαν τῶν ἑλληνικῶν τυπογραφείων «Ἀρμονία» Β', 1901, σσ. 209 - 210.

Τό νέον ἑλληνικόν ἐν Ἱασίῳ τυπογραφεῖον ἤρχισεν ἔργαζόμενον κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1812¹. Ὁ Μιχαὴλ Κογάλνιτσεανος² δέχεται ὡς ἔτος δημιουργίας τῆς ἐν λόγῳ τυπογραφίας τὸ ἔτος τοῦτο, δὲ Gr. Crețu λέγει δὲ τῇ ἡ χρονολογίᾳ αὐτῇ βεβαιοῦται ἐν τῷ προλόγῳ τομίδου, τίτλοφορουμένου «Ἀλφαριθμάτιον», ὃποιο Μανουὴλ Βερνάρδου τοῦ Κρήτος ἐκδοθέντος κατὰ τὸ ἔτος 1813³. Ἐπειδὴ δύως, παρατηρεῖ δὲ Νεστωρ Καμαριανός, τὸ ἐν λόγῳ τομίδιον δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν «Παλαιὰν Ρουμανικὴν Βιβλιογραφίαν» (Bibliografia românească veche) τῶν I. Bisanu - N. Hodoș - D. Simonescu οὕτε εἰς τὴν «Ἐλληνικὴν Βιβλιογραφίαν» τῶν Δ. Γκίλη καὶ B. Μέζα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔλεγξωμεν τὴν πληροφορίαν τοῦ Μανουὴλ Βερνάρδου⁴.

Κατὰ τὸ 1813 ἔξηλθεν ἐκ τοῦ ὡς ἀνω τυπογραφείου τὸ βιβλίον: «Σύνοψις μεγάλη τῆς Νυχθημέρου Ἀκολουθίας καὶ προσευχῆς ἐκάστου χριστιανοῦ Περιέχοντα καὶ Μηνολόγιον, τὰ τοῦ Τριφθίου καὶ Πεντηκοσταρίου τροπάρια καὶ κοντάκια, Πασχάλιον καὶ ἄλλα ὀφέλιμα, γεωστὶ πλουτισθεῖσα καὶ ἐπιμελῶς διαρθρωθεῖσα, Ἐν Ἱασίῳ 1813. Ἀδελἡ Ἐκκλησιαστικῆ»⁵. Ἐν τέλει τῆς «Συνόψεως» ταῦτης μετὰ τὸν πίνακα περιεχομένων δημοσιεύεται Κατάλογος τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν τῆς ἐν Ἱασίῳ «νεοσυναστάσης (sic) Ἐλληνικῆς τυπογραφίας». Μετὰ τὸν ἡγεμόνα Σχαρλάτον Καλλιμάχην καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς ἀκολουθοῦν τὰ ὄντα πολλῶν ἀρχόντων Ἐλλήνων καὶ Ρουμάνων⁶. Ὡς «κένεργος καὶ ἐπίτροπος τῆς τυπογραφίας» ἀναφέρεται Μανουὴλ Βερνάρδος δὲ Κρής⁷,

1. N. Camariano, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 69.

2. Εἰς τὸ πρός τὸν Μιχαὴλ Στούρτζαν Ὅπόμνημά του διὰ τὴν δημιουργίαν

ἐνδε τυπογραφείου τοῦ Ὑπουργείου τῶν Εσωτερικῶν τῆς Ρουμανίας ὃποιο χρονολογίαν 1ης Νοεμβρίου 1839. N. Camariano, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 61.

3. Gr. Crețu, Tipografiile din România de la 1801 până astăzi, București 1910, σ. 15, παρὰ N. Camariano, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 61. Τὸ «Ἀλφαριθμάτιον» τοῦτο μνημονεύεται καὶ δὲ Κρ. Τομεσοῦ, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 39, σημ.

4. N. Camariano, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 61.

5. I.B.N.H.D.S., III, σσ. 92 - 93, ἀρ. 842. C. Tomesu, ἐνθ' ἀνωτ.

6. Ὁ N. Camariano, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 74 - 76, ἀναδημοσιεύεται τὸν Κατάλογον τῶν συνδρομητῶν τῆς «Συνόψεως», τῆς ὅποιας, λέγεται (σ. 69), ἐν ἀντίτυπον εὑρίσκεται εἰς τὴν μονὴν Βατοπεδίου τοῦ Ἀγίου "Ορούς".

7. Περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τοῦ ἀνδρὸς ἐδημοσιεύθη ἴδια μονογραφία ὃποιο Ρεδιέζη, Μανουὴλ Βερνάρδος δὲ Κρής, ΕΕΚΣ Α', 1938, σσ. 62 - 116. Ἐν σ. 73 δημοσιεύεται προσωπογραφία τοῦ φιλικοῦ Μανουὴλ Βερνάρδου. B. καὶ N. Béza, Μανουὴλ Βερνάρδος, ἑρημ. Πρωτα, Ἀθῆναι 26 Ἀπριλίου 1942. A. Camariano - Ciorgan, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 108, 109, 115, 298, 448, 625, 642, 648, 660.

γνωστὸς καὶ ὡς ἐπιμελητῆς τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου : «Ἐγχειρίδιον περὶ Δυντηρήσεως ὑγιείας Στομάχου. Νῦν πρῶτον ἐκδοθὲν διὰ φιλοτίμου Δαπάνης Τοῦ εὐγενεστάτου Ἀρχοντος μεγάλου Ποστελικού Κυρίου Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου ἐπιμελείᾳ Μανουὴλ Βερνάρδο[ν] τοῦ Κρητέος. Ἐν Ἰασίῳ. Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Τυπογραφίᾳ 1814»¹. Ἐν τῷ ἀφιερωτικῷ αὐτοῦ γράμματι πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον διὰ Μανουὴλ Βερνάρδος ποιεῖται λόγον περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τῶν ἐνδόξων πράξεων τῆς οἰκογενείας τῶν Μαυροκορδάτων, πρὸ πάντων δὲ διὰ τὴν ἀγάπην τῶν πρόσων τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τὸν πολιτισμόν. Τὸ ἔργον τοῦτο, καίτοι μνωνύμως ἐκδιδόμενον, δινήκει τόσον κατὰ τὸν Μανουὴλ Βερνάρδον, όσον καὶ κατ' ἄλλους, εἰς τὸν ἐπιφανῆ ἐν Βουκουρεστίῳ λατρὸν Κωνσταντίνον Δάρβαρην².

Κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος 1814 ἔξεδεθη τὸ «Βιβλίον Καλούμενον Θηκαρᾶς Περιέχον "Υμρους τε, καὶ Εὐχάς εἰς δόξαν τῆς Ὑπερουμήτου καὶ Ἀδιαιρέτον Τριάδος, Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἀγίου Πνεύματος. Νεωστὶ μετατυπώθεν, ἐπιμελεῖαι καὶ φιλοτίμων Δαπάνη τοῦ Πανοσιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου καὶ Καθηγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν Κυρίου Σεραφείμ τοῦ Καρακαλητοῦ. Ἰγα διανέμηται Δωρεὰν τοῖς ἐν δυσκήσει ἀγανιζομένοις Μοραχοῖς, καὶ παντὶ τῷ Χειρίσοντι αὐτοῦ. Ἀδελα Ἐκκλησιαστικῇ. Ἐν Ἰασίῳ. Ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Τυπογραφείῳ 1814»³. Τοῦ σπανίου τούτου ἔργου ἐν ἀντίτυπον ὑπάρχει ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας καὶ ὅτερον εἰς τὴν μονήν τῶν Ἰβήρων τοῦ Ἀγίου "Ορούς".

Συγχρόνως μετὰ τοῦ «Θηκαρᾶ» ἔξεδόθησαν τὰ «Ἡθικά τινα Ποιμάτια ἐρανισθέντα καὶ τόποις ἐκδοθέντα ἐν τῇ δι' ἐράνου φιλομούσων ἀνδρῶν νεοσυνστάτω ἑλληνικῇ τυπογραφίᾳ ἐπιμελείᾳ καὶ δαπάνῃ Μανουὴλ Βερνάρδου τοῦ Κρητέος. Ἐν Ἰασίῳ 1814 Ἀπριλ. 23»⁴.

1. I.B.N.H.D.S., III, σ. 111, ἀρ. 863. Δ. Γκίνη - Β. Μέξα, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 130, ἀρ. 806.

2. I.B.N.H.D.S., ἔνθ' ἀνωτ., σ. 111.

3. "Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 112, ἀρ. 865.

4. N. Camariano, Nouvelles informations..., ἔνθ' ἀνωτ., σ. 89.

5. Δ. Γκίνη - Β. Μέξα, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 131, ἀρ. 812. Τὴν ἐκδοσιν ταῦτην δὲν ἀναφέρουν οἱ I.B.N.H.D.S., ἀλλ' ἡτο γνωστὴ ἐν Ρουμανίᾳ ἀπὸ τοῦ 1896 εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Παπαδόπουλον - Calimah, δὲ διοῖς εἶχεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην του ἐν ἀντίτυπον τῆς σπανίας αὐτῆς συλλογῆς καὶ γράφει ὅτι δὲ ἐκδότης της Μανουὴλ Βερνάρδος τὴν προσέφερεν εἰς τὸν θεῖον του Ἀλέξανδρον Καλλιμάχην τὴν 1ην Μαΐου 1814, δικαὶος φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀφίερωσιν του. N. Καμαριάνος, "Η σύλλογη πατριωτικῶν τραγουδιῶν αὐτομάτα καὶ πονημάτια διαφέρων", ΔΙΕΕ 14, 1960, σ.

Τὸ σπάνιον τοῦτο φυλλάδιον, τὸ διποῖον ἐγένετο γνωστὸν εἰς τοὺς παρ' ἡμῖν ἔρευνητὰς ἀπὸ τοῦ 1956¹, ἀποκείμενον ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑλλάδος, εἶχεν ἀναδημοσιευθῆ ὑπὸ τοῦ ἐν Ἰασίῳ ἐκδότου του εἰς τὸ ἔργον : «Ιστορία τῆς Κρήτης μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ IB' Τόμ. τῆς Γαλλικῆς Ιστορίας. Ὑπὸ M. Βερνάρδου τοῦ Κρητός. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου K. Ράλλη 1846». Μετάξεν τῶν σελίδων 128 - 129 παρεμβάλλει, ὁ Βερνάρδος ἐν 16σέλιδον μὲν ἴδιαιτέρων ἀριθμητῶν (ἢ ὅλη Ἱστορία τῆς Κρήτης σύγχειται ἐξ 168 σελίδων) ὑπὸ τὸν τίτλον : «ΗΟΙΩΝΑ ΤΙΓΑ ΠΟΙΗΜΑΤΙΑ». Ταῦτα εἴναι : Ὁδὴ κατὰ τοῦ φθόνου σσ. 1 - 2, Περὶ ψυμονῆς σσ. 2 - 4, Εἰδόλλιον, Τύχης ἢ Σοφίας κτῆσις σσ. 4 - 9, Περὶ φιλίας σσ. 9 - 11, Φιλοσοφικά τίτα γνωμικά σσ. 11 - 14, Φιλοποία σσ. 14 - 15, Περὶ διατῆς σσ. 15 - 16.

Εἰς τὸ ἔτος 1814 ἐτοποθετήθη καὶ ἡ ἀνόπαρκτος ἔκδοσις ἔργου τίτλοφορηθέντος : «Ρήγα Βελεστινλῆ, "Υμνοι καὶ Ὡδαί, μετὰ προσθήκης καὶ ἀλλων τιτῶν. Ἐν Ιασίῳ 1814» ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ². Τὸν αὐτὸν τίτλον περιέλαβον εἰς τὰς βιβλιογραφίας των ὁ C. Erbiceanu³ οἱ I.B.N.H.D.S.⁴ καὶ οἱ Δ. Γκίνης καὶ Β. Μέξας⁵. Ο Κ. Σάθας καὶ ὁ R. Nicolai⁶ ἔδωκαν εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον «"Υμνοι», λέγοντες δὲ τοῦτο ἐξετυπώθη κατὰ τὸ 1814 «μετὰ προσθήκης φθῶν τιτῶν καὶ ἀλλων ἐν Ιασίῳ». Στηριζόμενοι εἰς τὰς ως δύνω βιβλιογραφικὰς ἀναγραφὰς οἱ μεταγενέστεροι ἔρευνηται Σπ. Λάμπρος, Εὐλ. Κουρήλας, Ἀπ. Δασκαλάκης, Al. Papadopol - Calimah, N. Iorga,

345. Ἐπερον ἀντίτυπον είχεν εὑρεῖ ὁ N. Iorga εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἐπισκοπῆς Χουσού. N. Καμάριανος, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 345. Τοῦ αὐτοῦ, "Ἄσματα καὶ πονημάτια διαφόρων. Chansons et opuscules de l'Hétairie publiés à Jassy en 1821, Bucarest 1966, σσ. 5 - 6. (Association Internationale d'études du Sud-Est Européen. Études et Documents concernant le Sud-Est Européen 1).

1. Λ. Βρανούση, Οἱ Πρόδρομοι, Ἀθήναι 1955, σ. 58. N. Καμάριανος, "Ἡ συλλογὴ πατριωτικῶν τραγουδιῶν «Ἄσματα καὶ πονημάτια διαφόρων», ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 343 - 345 καὶ 870 : "Τατερόγραφο. Τοῦ αὐτοῦ, "Ἄσματα καὶ πονημάτια διαφόρων. Chansons et opuscules patriotiques..., ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 4 - 6.

2. Ἀνδρ. Παπαδόπουλος Βρετοῦ, Νεοελληνικὴ φιλολογία..., μέρ. Β', ἐν Ἀθήναις 1857, σ. 174.

3. C. Erbiceanu, Bibliografia grecă..., Bucureşti 1903, σ. 191.

4. I.B.N.H.D.S., III, σ. 112, ἀρ. 866.

5. Δ. Γκίνη - Β. Μέξα, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 133.

6. Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία..., ἐν Ἀθήναις 1868, σ. 540. R. Nicolai, Geschichte der neugriechischen Literatur, Leipzig 1876, σ. 154.

N. Traikoff¹ καὶ ἄλλοι ἐπανέλαβον τὴν πληροφορίαν διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1814, οὐδεὶς διμως εἶδεν αὐτήν, διότι εἶναι ἀνύπαρκτος. Τὸ ζήτημα τοῦτο συνεζήτησαν εἰς τὰς μελέτας τῶν δ. Κ. "Αμαντος, δ. Ν. Βέης, δ. Λ. Βράνοβης καὶ ἄλλοι, ἀλλ' ἔλισεν δὲ ἐν Βουκουρεστίῳ ἐρευνητῆς N. Καμαριανός².

Μεγάλην τυπογραφικὴν πρόσδον παρουσιάζει τὸ Ἱάσιον κατὰ τὸ ἔτος 1816. Δύο ἔργα, τὸ ἐν ἐκκλησιαστικόν, τὸ δ' ἄλλο νομικόν, προσθίδουν εἰς τὴν τυπογραφικὴν τέχνην νέους ἐπαίνους. Τὸ πρῶτον φέρει τὸν τίτλον: «Κυριακοδρόμιον, ἢτοι Ἐρμηνεία καὶ μετ' αὐτῇ ἡθικὴ δμι-λλα εἰς τὸ κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν ἐν ταῖς ἀγλαῖς τῶν δρθοδόξων ἐκκλη-σίαις ἀναγνώσκομένεον Εὐαγγέλιον, συντεθέν ὑπὸ τοῦ ἀοιδίουν Ἀρχιε-πισκόπου Νικηφόρου τοῦ Θεοτόκη, καὶ νῦν τὸ δεύτερον ἐκδοθέν. Τόμος Α', Γ-Β' Ι., Ἐν Ἱασίῳ. Ἐν τῷ δι' ἐράρου τῶν φιλομούσων ρεουργηθέντι Τυπογραφείῳ. 1816»³. Σημειωτέον διτὶ δὲ μὲν τίτλος εἶναι δίχρωμος, μέλας καὶ ἔρυθρος, ἐν δὲ τῷ Προλόγῳ ἀναφέρεται διτὶ ἡ ἔκδοσις ἐγέ-νετο κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Ζωσιμάδων γενομένην ἐν Μόσχᾳ. Καὶ τοὺς δύο τόμους τοῦ «Κυριακοδρόμου» κοσμεῖ ξυλογραφία περιέχουσα τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς, ἔργον χαρακτικῆς τοῦ Δημητρίου Κοντολέαντος. Λίτη οὐπογράφεται μὲ τὴν φράσιν «ὑπὸ Δ. Κον-τολέον ἐχαράχθη». Τὸ «Κυριακοδρόμιον» τοῦ Θεοτόκη εἶχεν ἔκδοσην ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ τὸ ἔτος 1803 (I. B. N. H., II, σ. 447, ἀρ. 664). Πρὶν ἔκδοθῆ ἐν Βουκουρεστίῳ, τοῦτο εἶχε μεταφρασθῆ ρουμανιστὶ ὑπὸ Γεροντίου καὶ Γρηγορίου, τοῦ μέλλοντος Μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας, κατ' ἐντολὴν τοῦ Μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας Δο-σιθέου. Ἡ μετάφρασις ἐδημοσιεύθη ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ τὸ 1801 (I.B.N.H., II, σσ. 422 - 425, ἀρ. 632). Ἐπέρα ἔκδοσις τούτου εἰς τὴν ρουμανικὴν ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ ἐν Μολδαβίᾳ μοναστηρίῳ Νεαμίτῃ, κατὰ τὸ ἔτος 1811, προλογίζοντος τοῦ Μητροπολίτου Μολδαβίας Βενιαμίν Κωστάκη, δοτὶς προσομοιάζει τὸν Νικηφόρον Θεοτόκην ὡς «πλοτὸν ὑπερφορτωμένον ἐξ ἀδαμάντων καὶ πολυτίμων λίθων» καὶ ὡς «ἄστον ἵττάμενον εἰς τὰ ὄψη τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν»⁴.

1. N. Καμαριανοῦ, "Ἡ συλλογὴ πατριωτικῶν τραγουδιῶν... ἐνθ." δινωτ., σ. 343, ἐνθα καὶ αἱ σχετικαὶ παραπομπαί.

2. N. Καμαριανοῦ, ἐνθ' δινωτ., σσ. 342 - 370. Τοῦ αὐτοῦ, Chansons et opuscules patriotiques, ἐνθ' δινωτ., σσ. 3 - 88.

3. I.B.N.H. D.S., III, σ. 163, καὶ IV, σ. 302.

4. Ήλ. τὸν ἀναδημοσιεύθεντα πρόλογον τῆς ἐν λόγῳ μεταφράσεως ἐν I.B.N.H. D.S., III, σ. 37. ("Ολόκληρος δὲ Πρόλογος σσ. 31 - 41). Περὶ δὲ τοῦ

Τὸ δεύτερον τιτλοφορεῖται οὕτω : «Κῶδις πολιτικὸς τοῦ Πριγκιπάτου τῆς Μολδαβίας. Μέρος α' [- γ'.] Ἐν Ἰασίῳ, ΛΩΙΣ'. Ἐν τῷ νεουργηθέντι Ἑλληνικῷ Τυπογραφείῳ. Ἐνδον τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρίου τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν¹. Πλὴν τῆς σπουδαιότητος καὶ τοῦ διαφέροντος, τὸ διποίον παρουσιάζει ὁ κῶδις τοῦ Καλλιμάχη ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως, ἐνέχει καὶ χαλκιτεχνικὴν σημασίαν, διότι συναντῶμεν πάλιν τὸν ἀνωτέρω χαράκτην Δημήτριον Κοντολέοντα μὲ δύο ἔξαιρετικὰ ἔργα : τὸ πρῶτον παριστάνει τὸ μνημεῖον τῆς Δικαιοσύνης μὲ τὸ στέμμα τῆς Μολδαβίας. Τὸ ἐν μέσῳ δύο λεόντων ἀγαλμα τῆς Δικαιοσύνης, κρατοῦσης σπάθην διὰ τῆς ἀριστερᾶς καὶ ζυγὸν διὰ τῆς δεξιᾶς, εἶναι ἔξαιρετο τέχνης. Κάτωθεν ταύτης βλέπομεν τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Σόλωνα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν : «Πολιτικὸς κῶδις τῆς Μολδαβίας», εἰς δὲ τὸ κράσπεδον τοῦ μνημείου ἀναγινώσκομεν «ἄλμα δίκης καθορῇ πάντα τὰ γιγνόμενα». Τὸ ἔργον φέρει τὴν Ιδιόχειρον ὑπογραφὴν τοῦ χαράκτου : «Δημήτρ[ιος] Κοντολέος ἔχαρεν [= ἔχάραξεν] ἐν Ἰασίῳ». Τὸ δεύτερον ἔργον αὐτοῦ παριστάνει τὴν εἰκόνα (gravure) τοῦ Σκαρλάτου Αλεξάνδρου Καλλιμάχη, βοεβόδα, συμφώνως πρὸς προσωπογραφίαν του, γενομένην ὑπὸ L. Baro Ludovicus Kreüchely de Schwerdtberg κατὰ τὸ 1817 καὶ χαραγγεῖσαν ὑπὸ Blasius Hösel. Κάτωθεν βλέπομεν τὸ στέμμα τῆς Μολδαβίας καὶ τὴν ὑπογραφὴν : «Δημήτρ[ιος] Κοντολέος ἔχαρε[ν]²».

Τῶν αὐτῶν τυπογραφικῶν στοιχείων καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τυπογραφείου εἶναι καὶ τὰ ἀκόλουθα ἔργα :

1. «Ἀκολουθία τοῦ Ἀγίου Ἱερομάρτυρος Σεραφείμ Αρχιεπισκό-

πίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη βλ. κυρίως : «Λαζαρίνδρος Στούρτζα, Ἀναμνήσεις καὶ εἰκόνες, Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ Νικηφόρος Θεοτόκης, μετάφρ. ἐκ τῆς γαλλικῆς ὑπὸ Κωνσταντίνου Σούτσου, Ἀθῆναι 1858. Γ. Ζαβίρα, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 490 - 494. Κ. Στόρα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 583 - 585. Κων. Δυοβουνιώτου, Νικηφόρος Θεοτόκης, Ἱερουσαλήμ 1913. Alex. Lăpedat u, Manuscisele dola Bisericană și Râșca, București 1906, σσ. 47 κ.εξ. N. Iorga, Nichifor Theotochis și Moldova, ἐν Revista Iсторică VII, București 1921, σσ. 67 - 70.

1. I.B.N.H.D.S., III, σσ. 165 - 176, ἀρ. 927, IV, σ. 902. Δ. Γκίνη - B. Μέξα, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 148, ἀρ. 917. «Ο ἐν τῷ ἔργῳ «Πίναξ κατ' ἀλφάριγτον τῶν περιεχομένων ὑποθέσεων καὶ διοχαταλήπτων λέξεων ἐν τοῖς τρισὶ μέρεσι τοῦ Πολιτικοῦ Κώδικος τοῦ Πριγκιπάτου τῆς Μολδαβίας. Κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν παραγράφων. Ἐν Ἰασίῳ, αὐτί²» ὑπόρχει καὶ θιαυτέρως. Δ. Γκίνη - B. Μέξα, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 160, ἀρ. 996.

2. I.B.N.H.D.S., III, σσ. 164, 165, 166.

πον Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου, τοῦ θαυματουργοῦ. Νῦν τὸ δεύτερον μετ' ἐπιμελῶν διορθώσεως τύποις ἐκδοθεῖσα, φιλοτέμῳ δαπάνῃ τοῦ τε κυρίου Σεραφείμ Καρακαληροῦ ἀρχιμανδρίτου καὶ καθηγουμένου τοῦ ἴεροῦ μοναστηρίου τῶν Τοιῶν Ἱεραρχῶν, καὶ τοῦ κυρίου Σεραφείμ Ἀγιοταφίτου τοῦ Χλού, καθηγουμένου τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου Μπουρνόβου τῇ πρὸς τὸν δμῶνυμον αὐτοῖς ἀγιον εὐλαβίᾳ. Ἐν Ἰασίῳ 1817.

Ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Τυπογραφείῳ¹. Ἐνῷ ἐν τῷ τίτλῳ τούτῳ λέγεται περὶ δευτέρας, ἐν τῇ πραγματικότητι πρόκειται περὶ πέμπτης ἐκδόσεως. Αἱ προγενέστεραι ἐγένοντο ἐν Ἐνετίᾳ κατὰ τὰ ἔτη 1740, 1745, 1790 καὶ 1802². Η διὰ τῶν ἔκδοσις ἀποτελεῖ ἀνατύπωσιν τῆς ἐνετικῆς ἐκδόσεως τοῦ 1745³.

2. Ἐπιστολὴ τῆς νέας φιλοσοφίας στηλιτευτική, πρὸς τὸ ἔθνος τὸ Ἑλληνικὸν καὶ δύο Παραρτήματα, αὐτοῖς Ἰουλίου ιδ'⁴. Ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτης δὲν ἀναφέρεται ὁ τόπος, ἀλλ' ὁ Ἀ. Παπαδόπουλος Βρετός λέγεται διὰ τῆς «Ἐπιστολὴς» ἐξετυπώθη ἐν Ἰασίῳ⁵. Οἱ βιβλιογράφοι I.B.N.H.D.S. δὲν τὴν ἀναφέρουν. Τὴν «Ἐπιστολὴν...» δὲν εἶδον.

3. «Διδασκαλία ἐντελής συστηματική ἀπάσης τῆς Ἐμπορικῆς Ἐπιστήμης, πρὸς χρῆσιν τῶν ἐμπόρων, ἐξαιρέτως δὲ τῶν ἐμπορικῶν σχολείων. Ἐκ τοῦ γερμανικοῦ πρωτοτύπου ἐρμηνεύεται καὶ τισι προσθήκαις πλουτισθεῖσα, τύποις τε ἐκδοθεῖσα. Ἐν Ἰασίῳ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Τυπογραφείῳ 1817»⁶.

4. «Ἀκολουθία τῆς Οσίας Μητρὸς ἡμῶν Παρασκευῆς τῆς Ἐπιβατικῆς. Νῦν ἐκ νέου ἐπιμελῶς διορθωθεῖσα καὶ προσθήκαις πλουτισθεῖσα, τύποις τε ἐκδοθεῖσα, σπουδῇ καὶ δαπάνῃ τοῦ πανοσιωτάτου ἀρχιμανδρίτου καὶ καθηγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Τοιῶν Ἱεραρχῶν κυρίου Σεραφείμ, τοῦ Καρακαληροῦ, καὶ τοῦ A.M.G. Ἐν Ἰασίῳ 1817. Ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Τυπογραφείῳ⁷. Ἀξιοσημείωτον εἶναι διὰ τὸ ἐν Ἰσμαγλίῳ Ἐλλην χαράκτης Δημήτριος Κοντολέων ἔχει φιλοτεχνήσει τὴν εἰκόνα

1. Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 196, ἀρ. 957.

2. Δ. Γκίνη - B. Μέξα, Ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. A', σ. 151, ἀρ. 941.

3. E. Legrand, Bibl. hellénique... au XVIIIe s. ἐκδ. ὑπὸ L. Petit καὶ H. Pernot, τόμ. I, Paris 1918, σ. 325, σημ. 1.

4. A. Παπαδόπουλος Βρετός, Ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. B', σ. 590.

5. Λύτόθ.

6. I.B.N.H.D.S., III, σ. 200, ἀρ. 962.

7. Λύτόθ., III, σ. 207, ἀρ. 964 : Δ. B. Οικονομίδου, Ἡ Ἀγία Παρασκευή εἰς τὸν βίον τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ, Ἐπετ. τοῦ Λαζαρ. Αρχείου τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 9/10, 1955/57 [1958], σ. 66, σημ. 2.

τῆς δοίας Παρασκευῆς, ἣν βλέπομεν ἐν τῇ 2ᾳ δινευ ἀριθ. σελίδῃ τοῦ ἔργου.

5. «Δημητρίου Παναγιωτάδου τοῦ Γοβδελᾶ Δόκτωρος καὶ Καθηγητοῦ τῶν ἑλευθερῶν τεχνῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας Στοιχεῖα Ἀριθμητικῆς δδοῦ μαθηματικῆς μέρος πρῶτον. Τύποις τῆς ἐν Ἰασίῳ Ἐλληνικῆς Τυπογραφίας, αωτή¹, 1818». Ο συγγραφεὺς τῆς «Ἀριθμητικῆς» ἀφιερώνει ταῦτην εἰς τὸν ἡγεμόνα Σκαρλάτον Καλλιμάχην. Ἐν τῷ ἀφιερωτικῷ του προλόγῳ (ἐν Ἰασίῳ, Ἰανουαρίου α', αωτή) ἀποκαλεῖ τὸν ἡγεμόνα οὐ μόνον Κοίρανον κραταιώτατον, ἀλλὰ καὶ ἐνάρετον, φιλανθρωπότατον καὶ τῆς φιλοσοφίας μέγιστον κηδεμόνα. Ο Δ. Γοβδελᾶς, καταγόμενος ἐξ Ραψάνης τοῦ Ὁλύμπου, εἶχε σπουδάσει εἰς Πανεπιστήμια τῆς Οὐγγαρίας καὶ Γερμανίας, ἀναγορευθεὶς ἐν Γερμανίᾳ διδάχτωρ τῆς φιλοσοφίας. Ἐν Ἰασίῳ ἐδίδαξεν ὡς καθηγητῆς τῶν μαθηματικῶν (1820). Μετὰ τρία ἔτη (1823), διατρίβων ἐν Βαρσοβίᾳ τῆς Πολωνίας, συνέγραψε γαλλιστὶ τὴν Ιστορίαν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τὴν διπολαν ἀφιέρωσεν εἰς Ἀλέξανδρον τὸν Λ', Λύτοκράτορα πασῶν τῶν Ρωσῶν².

6. «Ἀνατροπὴ τῆς θρησκείας τῶν Ἐβραίων καὶ τῶν θθίμων αὐτῶν, μετ' ἀποδείξεων ἐκ τῆς Ιερᾶς καὶ θελας Γραφῆς παλαιᾶς τε καὶ νέας. Μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς Μολδαβικῆς εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἀπλουστέραν τῶν Γραικῶν διάλεκτον ὑπὸ Ἰωάννου Γεωργίου. Ἐν ᾧ προσετέθησαν περὶ τὸ τέλος ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Παύλου Μεδίκων γραφέντων τὰ ἐκλεκτέρα. Νῦν τύποις ἐκδοθεῖσα συνδρομῇ καὶ δαπάνῃ τοῦ τιμιωτάτου ἐν πραγματευταῖς κυρίου Γ.Κ.Γ. Καὶ ἀφιερωθεῖσα τοῖς φιλοχριστοῖς καὶ φιλομαθέσι Γραικοῖς 1818»³.

Κατὰ τὸν Κ. Σάθαν⁴ τὸ ἔργον τοῦτο συνεγράφη ὑπὸ Νεοφύτου Καυσοκαλυβίτου⁵ καὶ ἐξετυπώθη ὑπὸ τοῦ ἐκδότου Γεωργίου Γάτζου⁶

1. I.B.N.H.D.S., III, σσ. 268 - 270, ἀρ. 998. Δ. Γχίνη - Β. Μέξα, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 166, ἀρ. 1036.

2. Ελ. περὶ τούτου Θ. Ἀθανασίου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 73.

3. I.B.N.H.D.S., III, σσ. 276 - 279, ἀρ. 1001. Δ. Γχίνη - Β. Μέξα, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 163 - 164, ἀρ. 1018.

4. Κ. Σάθα, Νεοελληνική Φιλολογία..., σ. 512.

5. Τὸν ἐν σσ. 5 - 8 Πρόλογον τοῦ ἔργου ὑπογράφει ἀσ ἐλάχιστος ἐν ποιαχοῖς Νεόφυτος.

6: Πιθανὸς οὗτος εἶναι ὁ ἐν τῷ τίτλῳ τοῦ ὃς μνω ἔργου ἀναφερόμενος πραγματευτὴς ὑπὸ τὰ ἀρχικά Γ.Κ.Γ. ἢ ὁ κατωτέρω μηημονεύμενος Γεωργίος Γούστης.

ἐν Ἰασίῳ. Ἡ δὲ ἐν τῷ ἔργῳ ὥραιοτάτη χαλκοχραφία, παριστάνουσα τὸν προφήτην Δαυΐδ¹, ἔχαράγμη ὑπὸ Δημ. Κοντόλεος μὲ τὴν ὑπογραφήν : «Διμήτρη Κοντόλεος Ρομάνα ἔγαμαξεν ἐν Ἰασσοὶ 1818».

7. «Ἀκολουθία τοῦ Ἀγίου Μάρτυρος Ἰωάννου τοῦ Τραπεζούντιου, Συντεθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κυρίου Νικηφόρου τοῦ Κρητός. Καὶ τὸν πρῶτον ἐκδοθεῖσα εἰς τόπον μετά τιναν προσθήκων καὶ διορθώσεων, φιλοτίμων δαπάνῃ τοῦ κυρίου Θωμᾶ Μπονιόνην τοῦ Τραπεζούντιου, Ἐν Ἰασσοὶ 1819 Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Τυπογραφίᾳ»².

8. [Gessner S.] Ἐραστος. Δρᾶμα Ποιμενικὸν Εἰς δύο Πράξεις Μεταφρασθὲν ἐκ τῆς γερμανικῆς εἰς τὴν καθαριλούμενην ἡμῖν διάλεκτον ὑπὸ Ρωξάνης Σαμουρκάση. Καὶ προσφωνηθὲν ἡμῖν τῷ ἀξοχωτάτῳ καὶ φιλοστοργοτάτῳ αὐτῆς Πατρὶ κυρίῳ Δημητρίῳ Σαμουρκάσῃ. Ἐν Ἰασσοὶ Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Τυπογραφίᾳ 1819³. «Ο «Ἐραστος» τοῦ S. Gessner εἶναι εἰς ἡμᾶς γνωστὸς διὰ τῆς μεταφράσεως ταῦτης τῆς Ρωξάνης Σαμουρκάση ἐξ ἀντιτύπου, ἀποκειμένου ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑλλάδος (N. Φ. 3315). «Ἔτερον δυτίτυπον εὑρίσκεται εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Cluj τῆς Τρανσυλβανίας⁴. Ἐκ τῆς ὧς ἀνω ἐλληνικῆς μεταφράσεως τῆς Ρωξάνης Σαμουρκάση τὸ ποιμενικὸν δρᾶμα τοῦ Gessner μετεγλωττισθῆ εἰς τὴν ρουμανικὴν ὑπὸ τῆς Ζωΐτσας Γρηγορίου, θυγατρὸς τοῦ Ἰωάννου Ἀδαμάκη καὶ συζύγου τοῦ Κωνσταντίνου Γρηγορίου, ὡς ἔξαγεται ἐκ τοῦ τίτλου τῆς μεταφράσεως αὐτῆς, ἐκδοθεῖσῆς ἐν Ἰασίῳ κατὰ τὸ 1822⁵. Περισσοτέρας λεπτομερεῖας περὶ τοῦ ἔργου τούτου παρέχει ἡμῖν ὁ Νέστωρ Καμαριανός, διστις ἔγραψεν εἰδικὴν ἐπὶ τοῦ θέματος μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον : Erast a lui Salomon Gessner în literatură greacă și română, București 1941⁶.

9. «Διάλογοι Φωκίωνος. Ὄτι οἰκειότατον τὸ ἥθικὸν πρὸς τὸ πολιτικόν, ὑπὸ Μαρίλη. Μεταφρασθέντες δὲ ὑπὸ τῆς Νεάνδος Αικατερίνης

1. Ταῦτην ἀναδημοσιεύουσα I.B.N.H.D.S., III, σ. 277.

2. I.B.N.H.D.S., III, σσ. 315 - 316, ἀρ. 1052. Δ. Γχίνη - B. Μέξα, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 178, ἀρ. 1118.

3. Δ. Γχίνη - B. Μέξα, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 184, ἀρ. 1156.

4. I.B.N.H.D.S., III, σσ. 316 - 317, ἀρ. 1053, ίδια σ. 317.

5. «Ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 399 - 400, ἀρ. 1156. Ἀντίτυπον ὑπάρχει εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Εἰς τὴν ρουμανικὴν μετεφράσθη ἐπίσης κατὰ τὸ 1837 ὑπὸ τοῦ Ἀλεξ. Κούζα.

6. «Ἐθημοσιεύθη εἰς τὸ Ἀνοικουρεστίῳ ἐκδιδόμενον τόπε τεριοδικὸν Revista Fundațiilor Regale, ἀρ. 7, Iulie 1941, σσ. 64 - 81.

Σούτζης, καὶ ἐκδοθέντες ὑπὸ Θεοδώρου Νέγρη. Ἐν Ἱασσόῳ 1819¹. Τὸ ἔργον τοῦτο μετεφράσθη ρουμανιστί, ἀλλ' ἐκ τῆς γαλλικῆς γλώσσης, ὑπὸ τοῦ Συμεὼν Marcovici καὶ ἔξεδόθη ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ τὸ 1844².

10. «Ἀκολουθίαι ἐπιτάφιοι. Διήλωττοι. Περιέχουσαι τά τε τῷ μεγάλῳ Σαββάτῳ, καὶ τὰ εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου χρησιμεύοντα. Τὰ μὲν πρῶτα ἐκ τοῦ Τριψίου. Τὰ δεύτερα δὲ ὡσαύτως παλαιὰ ποιήματα Μανουὴλ Ρίτορος τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας τοῦ Κορινθίου. Πάρτα δὲ εἰς τὸ Μολδαβικόν σεωστὶ προσηρμοδοθησαν κατὰ τοὺς τόνους τῆς Ἑλληνικῆς συνθέσεως καὶ τύποις ἔξεδόθησαν, 1820, ὑπὸ Ἰωάννου Πρόδη Μ.³.

11. «Γενικὴ Ἰστορία ἡνὶ διαφέροντα παλαιῶν καὶ νέων Ἰστορικῶν συνεργασισθεῖσα, καὶ συνταχθεῖσα ἐν ἐπιτομῇ ὑπὸ Ν. Π. Τόμος Α'. Ἐν Ἱασσόῳ 1820. Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Τυπογραφίᾳ⁴. Τὸ ἔργον ἀνήκει εἰς τὸν Νικόλαον Πολυαίνην.

12. «Διατριβὴ εἰς τὴν παλαιὰν Ἰστορίαν τῆς Ἡπείρου Ὅποδ Νικόλαος Πολυαίνον Ἡπειρώτου Ἐν Ἱασσόῳ. 1820⁵.

13. «Ἀκολουθία τοῦ Ὁστοῦ Πατρὸς ἡμῶν Γερασίμου τοῦ ἐν τῇ οἰκουμοπόλει Μακαριωτίσσῃ, ἡ Μαρτυρίτῃ τῆς Αημητριάδος, νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα, φιλοτίμω δαπάνῃ Γεωργίου Γούση τοῦ ἐκ Μακρηγύτζης, αὐτῷ. Ἐν Ἱασσόῳ 1820. Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Τυπογραφίᾳ⁶.

14. «Γεωργίου Κλεοβούλου, Ἐκθεσις περὶ τῆς ἀλληλοδιδασκαλίης μεθόδου. Ἰάσιον 1820». Τὸ ἔργον τοῦτο, ἀξιολόγου παιδαγωγικοῦ διαφέροντος, ἀναφέρεται ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ⁷, ὑπὸ Α. Papadopol - Calimah⁸ καὶ ἐν τῇ «Παλαιᾷ Ρουμανικῇ Βιβλιογραφίᾳ»⁹.

1. I.B.N.H.D.S., III, σ. 320, ἀρ. 1056.

2. Αὐτόθι, σ. 322.

3. Αὐτόθι, σ. 338, ἀρ. 1080. Δ. Γκίνη - Β. Μέξα, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 193 - 194, ἀρ. 1207. Βλ. καὶ Pr. Nic. M. Popescu, Viața și activitatea dacălului de cântari Macarie Ieromonahul, București 1908, σσ. 56 - 57, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τῶν μουσικῶν συνθέσεων τοῦ Πρόδη ἥδη ἀπὸ τοῦ 1810 εἰς τό μοναστήριον Σλάτινα.

4. I.B.N.H.D.S., III, σ. 361, ἀρ. 1096.

5. Αὐτόθι, σ. 361, ἀρ. 1097.

6. L. Petit, Bibliographie des Accolouthies grecques, Bruxelles 1926, σ. 98. I.B.N.H.D.S., III, σ. 362, ἀρ. 1199. Δ. Γκίνη - Β. Μέξα, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 194, ἀρ. 1208.

7. Α. Παπαδοπόλου Βρετοῦ, Νεοελληνική Φιλολογία, μέρ. Β', σ. 212.

8. A. Papadopol - Calimah, Două rânduri din istoria școlelor, în Convorbiri Literare, τόμ. XX, București 1887, σ. 175.

9. I.B.N.H.D.S., IV, σ. 150, ἀρ. 432.

15. «Πνιγας παιδαγωγικαὶ κατὰ τὴν ἀλληλοδιδακτικὴν μέθοδον.
[Ἐν Ἰασίῳ 1820]»^{1.}

16. «Ἐτις δόξαν. Τῆς Ἀγίας καὶ Ομοανθόου καὶ Ἀδιαυρέτου Τριάδος, Πατρός, Χιον, καὶ Ἀγίου Πνεύματος. Ἀμήν. Συναπτα, Καὶ ἐκτενεῖς, λεγόμεναι ἐν καιρῷ πολέμου καὶ ἐθνῶν ἐπερχομένων ἡμῖν, καὶ παράκλησις εὐχαριστήριος, ἐπὶ τοιῃ κατὰ ἔχθρῶν μεταφρασθεῖσαι μὲν ἀπὸ τῆς Ῥωσικῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον, ὅπο τοῦ πανιερωτάτου δύοιον Ελονευκόλεως καὶ Βατοπαιδίου (sic), Κυρίου Γεργυρίου ἐκδοθεῖσαι δὲ διὰ τῶν Τύπων. δαπάνῃ τῆς ἐν Ἰασίῳ φιλογενοῦς Ἐταιρείας τῶν Φιλικῶν, χάριν τῶν δμογενῶν. Ἐν Ἰασίῳ 1821. Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Τυπογραφίᾳ»^{2.}

Όπως βλέπομεν, ή ἐκδοσις αὕτη ἐγένετο ἐν Ἰασίῳ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἐν τῷ ἑλληνικῷ τυπογραφείῳ τῆς μολδαβικῆς πρωτευούσης, «δαπάνῃ τῆς φιλογενοῦς Ἐταιρείας τῶν Φιλικῶν πρὸς χρῆσιν τῶν δμογενῶν» καὶ δή, προσθέτομεν ἡμεῖς, τῶν Ἱερολογιτῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὅψηλάντου. Τὸ διτίτυπον ταύτης, τὸ δόποιον ἀπόκειται ἐν τῇ Γενναδείῳ Βιβλιοθήκῃ τῶν Ἀθηνῶν, ὅπο ἐπίσημα Θεολ. 664 G. A., εἶναι μοναδικόν^{3.} Τοῦτο ἐμελέτησε προσφάτως καὶ ἀνέλυσε τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ὁ Νέστωρ Καμαριανός^{4.} Ἡ προηγουμένη ἐκδοσις αὐτοῦ ἐγένετο, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, ἐν Ἰασίῳ ἀὲν τῇ τυπογραφίᾳ τῆς Μητροπόλεως τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν κατὰ τὸ ἔτος 1809.

Εἰς τὰς ἐν Ἰασίῳ ἐκδόσεις τοῦ 1821 περιλαμβάνονται καὶ τινες ἐκ τῶν ἐπαναστατικῶν προκηρύξεων τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὅψηλάντου (εἰς φύλλα), ὡς εἶναι αἱ ἀρχόμεναι διὰ τῶν φράσεων : 1. «Ἄνδρες Δάμες»⁵ εἰς ἑλληνικὴν καὶ βλαχικὴν γλῶσσαν, 2. «Ἄνδρες Γραικοὶ δοσοὶ εὑρίσκεσθε εἰς Μολδαβίαν καὶ Βλαχίαν»⁶, 3. «Ἄδελφοί τῆς Ἐταιρείας τῶν Φιλικῶν»⁷ καὶ 4. «Μάχου ὑπὲρ πλοτεώς καὶ πατρόδοσις»^{8.}

1. Ἐνθ' ἀνωτ., III, σ. 362, ἀρ. 1100. Δ. Γχίνη - Β. Μέξα, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 202, ἀρ. 1227.

2. Δ. Γχίνη - Β. Μέξα, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 208, ἀρ. 1309.

3. N. Camariano, Nouvelles informations..., ἐνθ' ἀνωτ., σ. 71.

4. N. Camariano, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 72 - 74.

5. I.B.N.H.D.S., III, σ. 387, ἀρ. 1138. Δ. Γχίνη - Β. Μέξα,

ἐνθ' ἀνωτ., σ. 212, ἀρ. 1330.

6. I.B.N.H.D.S., III, σ. 387, ἀρ. 1134.

7. Ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 387 - 388, ἀρ. 1135.

8. Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 388, ἀρ. 1136, Δ. Γχίνη - Β. Μέξα, ἐνθ' ἀνωτ.,

σ. 211, ἀρ. 1328.

Τῆς πρώτης προκηρύξεως «*„Δινδρες Λάκες“*» ἐτυπώθη τὸ μὲν ἑλληνικὸν κείμενον ἀριστερᾶ, τὸ δὲ ρουμανικὸν δεξιῷ διὰ κυριλλικῶν γραμμάτων, εἰς δύο στήλας μόνον εἰς τὴν πρόσοψιν, πρώτην σελίδα, τοῦ φύλλου. *‘Απόχειται, ὡς καὶ ἔλλοι προκηρύξεις, εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας.* ‘Ολόκληρον τὸ ἑλληνικὸν κείμενον μετὰ τῆς ρουμανικῆς αὐτοῦ μεταρφάσεως, γεγραμμένης διὰ λατινικῶν στοιχείων, ἀναγινώσκομεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ *Emil Virgiliu*, 1821, *Date și sapte moi*, București 1932, σσ. 71 - 73, καὶ ἐν φωτοτυπικῷ πίνακι ὑπ’ ἀρ. 4. *‘Ο Ιωάννης Φιλήμων εἰς τὸ Δοκίμιον Ιστορικὸν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τόμ. Β’,* Ἀθῆναι 1859, σσ. 120 - 121, δημοσιεύει μόνον τὸ ἑλληνικὸν τῆς προκηρύξεως ταῦτης κείμενον, ὡς καὶ ὁ *‘Ηλίας Φωτεινός*, *Oi δύοι τῆς ἐν Βλαχίᾳ ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τὸ 1821 ἔτος*, ἐν Λειψίᾳ [=Βρατλα] 1846, σσ. 36 - 37, ὁ δὲ *C. Aricescu*, *Acte justificative la istoria revoluționii române de la 1821*, τόμ. I, Craiova 1874, σσ. 100 - 101, τὸ μεταφράζει ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κειμένου, τοῦ διδομένου ὑπὸ τῶν δύο ὡς ἄνω ‘Ἐλλήνων Ιστορικῶν καὶ θέτει τὴν ἔνδειξιν : *«Φωξάνι 13 Μαρτίου 1821»*. Καὶ παρὰ *N. Philimoni* (ἐνθ’ ἀνωτ., σ. 121) ἡ προκήρυξις φέρει τὴν ἔνδειξιν : *«1821 μαρτίου 13 ἐν Φωκανίῳ»*. Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον (ἀντίγραφον) εὑρίσκεται καὶ εἰς τὸ ὑπ’ ἀρ. 322, φύλλον 101, χειρόγραφον τῆς Βιβλιοθήκης τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, ὡς καὶ εἰς τὸ ὑπ’ ἀρ. 720 (760) χειρόγραφον, φύλλον 23, τῆς αὐτῆς Βιβλιοθήκης. Δύο τέλος ἀντίγραφα τοῦ ρουμανικοῦ κειμένου τῆς προκηρύξεως μὲν ἔνδειξιν *«Φωξάνι 13 Μαρτίου 1821»* εὑρίσκονται εἰς τὸ ὑπ’ ἀρ. 323 χειρόγραφον, φύλλον 47 καὶ φύλλον 306ν, τῆς αὐτῆς Βιβλιοθήκης.

‘Η δευτέρα προκήρυξις *«‘Ανδρες Γραικοί...»*» ἐδημοσιεύθη ὑπὸ *‘Ιω. Φιλήμονος* (ἐνθ’ ἀνωτ., σσ. 85 - 86). Τελευταίως αὗτη εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ εἰς τὸ ἔξαρτον ἔργον τοῦ *‘Αθανάσιον Σοδίλιον*, *‘Η Επαίρεια τῶν Φιλικῶν καὶ τὰ πρῶτα συμβάντα τοῦ 1821. Ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα, προκηρύξεις, γράμματα καὶ ἔλλα κείμενα ἐκδίδουν Λ. Ι. Βρανούσης καὶ N. Καμαριανός*, Ἀθῆναι 1964, φωτοτυπ. πίναξ VIII, σ. 29. (*‘Ακαδημία Ἀθηνῶν. Δημοσιεύματα τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου*). *‘Η αὕτη προκήρυξις εὑρίσκεται ἑλληνιστὶ εἰς τὸ ὑπ’ ἀρ. 720 (760) χειρόγραφον, φύλλον 20, τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας.* Τὸ ρουμανικὸν κείμενον αὗτῆς βλ. ἐν *Documente privind istoria României*, τόμ. IV, București 1960, σσ. 133 - 134, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

‘Η τρίτη προκήρυξις «Αδελφαὶ τῆς Ἐπαρχείας τῶν Φιλικῶν» ἐδημοσιεύθη ὑπὸ ’Ιωάννου Φιλέρη μονογ., Δοκίμιον Ἰστορικόν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐπαρχείας, ἐν Ναυπλίᾳ 1834, σσ. 305 - 306, εἰς τὸ δῶς δὲ καὶ ἔκδοθὲν ἔργον τοῦ ’Αθανασίου (ἔνθ’ ἀνωτ., φωτοτ. πίναξ VII καὶ σσ. 28 - 29), καὶ ὑπὸ Κωνσταντίνου Παπαρρηγού προκήρυξις, ’Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ έθνους, ἔκδοσις Παύλου Καρολίδου, τόμ. 6, ἐν ’Αθηναῖς 1925, σ. 8. Ρουμανικὴν μετάφρασιν αὐτῆς ἐδημοσιεύσεν ὁ C. Aricescu, ἔνθ’ ἀνωτ., σσ. 92 - 93. Τὸ ρουμανικὸν κείμενον τῆς προκηρύξεως ταῦτης ὑπάρχει εἰς φύλλον εἰς τὸ χ/φον 1135 τῆς Βιβλιοθ. τῆς Ρουμ. Ἀκαδημίας, ἐδημοσιεύθη δὲ ἐν Documente privind istoria României, τόμ. IV, Bucureşti 1960, σσ. 132 - 133, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.

‘Η δὲ δὲ καὶ τετάρτη ὑπὸ χρονολογίαν 24 Φεβρουαρίου 1821 «εἰς τὸ γερεκόν στρατόπεδον τοῦ ’Ιασίου» προκήρυξις τοῦ ’Αλεξάνδρου ’Ψηλάντου «Μάχου μπέρ πίστεως καὶ πατρίδος», συνταχθεῖσα ἐν Κισνωβίῳ τῆς Βεσσαραβίας ὑπὸ Γεωργίου Κοζάκη Τυπάλδου, Κεφαλλήνος, λατροῦ (’Ιωάννη μονογ., Δοκίμιον Ἰστορικόν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τόμ. B’, σ. 289, σημείωσ. β’), τὴν δύοτεν δημοσιεύει ὁ ’Ιωάννης Φιλήμων (αὐτόθι, σσ. 79 - 82), ενδρίσκεται καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦ ’Αθανασίου (ἔνθ’ ἀνωτ., σσ. 24 - 28, καὶ φωτοτ. πίν. μεταξὺ τῶν σσ. 24 - 25). Ρουμανιστὶ μετεφράσθη ὑπὸ C. Aricescu (ἔνθ’ ἀνωτ., σσ. 93 - 95). Τὸ ρουμανικὸν κείμενον τῆς προκηρύξεως αὐτῆς ὑπάρχει ἐπίσης εἰς τὸ ὅπ’ ἀρ. 333, φφ. 35 - 36, χειρόγραφον τῆς Βιβλ. τῆς Ρουμαν. Ἀκαδημίας, ἐδημοσιεύθη δὲ καὶ ἐν Documente privind istoria României. Bucureşti 1960, σσ. 130 - 132 (τόμ. IV), ἔνθα καὶ βιβλιογραφία. Τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ ὅπ’ ἀρ. 720 (760) χειρόγραφον, φύλλον 20, τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας.

Εἰς τὸ ’Ιάσιον ἐκεδόθη ἐπίσης κατὰ τὴν 23ην Φεβρουαρίου 1821 ἡ προκήρυξις τοῦ ’Αλεξάνδρου ’Ψηλάντου, ἡ ἀπευθυνθεῖσα «πρὸς τὸ ἔθνος τῆς Μολδανίας», ἀρχομένη δ’ οὗτοι: «Κάτοικοι τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας Μολδανίας, σᾶς γνωστοποιῶ, δτι θείᾳ συνάρρει ἀπασα ή Γραικία ὑφεσεν ἀπὸ τὴν σήμερον τὰς σημαίας ἀπὸ δλα τὰ μέρη τοῦ ζυγοῦ τῆς τυραννίας, ζητοῦσα τὴν ἐλευθερίαν της...». Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ ’Ιωάννη μονογ., ἔνθ’ ἀνωτ., τόμ. B’, σ. 289. Τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον αὐτῆς ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ ὅπ’ ἀρ. 720 (760) χειρόγραφον, φύλλον 19, τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. ‘Η προκήρυξις ἐδημοσιεύθη ρουμανιστὶ ὑπὸ Constant. Aricescu, ἔνθ’ ἀνωτ., τόμ. II, σ. 92, καὶ N. Iorga,

Izvoarele contemporane asupra misiunii lui Tudor Vladimirescu, Cronica revoluției din 1821 de Ioan Darzeanu, București 1921, s. 52. Vl. teu și Studii și documente, tom. VII, București 1904, ss. 85-86.

'Ἐν Ἰασίῳ ὀστεύτως ἐξεδόθησαν τὴν 25ην Μαΐου καὶ 10ην Ἰουνίου 1821 δύο «ῆμερούσιαι ἐπιταγαὶ τοῦ πρίγκιπες σωματάρχου Γεωργίου Κα[ν]τακουζηνοῦ καὶ ἔτερον φύλλον φέρον τὸ δυνατά του, ἀρχόμενον διὰ τῆς φράσεως: «Ο κύριος Πεντεδέκας...»¹. Πιθανώτατα ἐνταῦθα ἐξεδόθη κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος καὶ τὸ ἄνευ τόπου καὶ χρόνου ἐκδόσεως φυλλάδιον «Νόμοι στρατιωτικοί...»². Ἐπίσης κατὰ τὸ 1821 ἐξεδόθη ἐν Ἰασίῳ ἡ συλλογὴ πατριωτικῶν τραγουδιῶν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἄσματα καὶ πονημάτια διαφόρων ἐν Κοσμοπόλει». Τὸ μοναδικὸν ἀντίτυπον αὐτῆς εὑρίσκεται εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ N. Camarienou, δὲ ὅποῖς ἐδημοσίευσε σχετικῶς δύο μελέτας ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ 1960 καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ τὸ 1966³, ἐν αἷς περιέχεται φωτοτυπία τοῦ τίτλου⁴ καὶ ἀναλύεται ἐξουγιστικῶς ἡ περὶ αὐτὸν δημιουργηθεῖσα φιλολογία, τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ καὶ ἡ παράθεσις εἰς μὲν τὴν παρ⁵ ἡμενὸν δημοσίευθεῖσαν μελέτην ἀποσπασμάτων ἐκ τοῦ κειμένου, εἰς δὲ τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ διλόκληρον τὸ φυλλάδιον⁶. Μετάξὺ τῶν φορμάτων ὑπάρχουν μερικὰ δινήκοντα εἰς τὸν Ρήγαν τὸν Βελεστινλῆν. Παραλλαγὰς ἐνίων ἐκ τῶν εἰς τὸ φυλλάδιον περιλαμβανομένων φορμάτων ἐδημοσίευσα παλαιότερον⁷.

Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 σπανιώταται πλέον εἶναι αἱ ἐκδόσεις ἑλληνικῶν ἐν Μολδαβίᾳ βιβλίων, ἐξακολουθοῦν δύως νὰ ἐκδί-

1. Δ. Γκίνη - Β. Μέξα, Ένθ' ἀνωτ., τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1957, σ. 432, ἀρ. 10145, 10146, 10147.

2. Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 432, ἀρ. 10148. Βλ. καὶ Ι. Φιλήμονος, Δοκίμιον ιστορικὸν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τόμ. Β', σσ. 148 καὶ 330-332, ἐνδικοῖ «Νόμοι στρατιωτικοί» τοῦ Ἀλ. Τψηλάντου.

3. N. Camarienou, 'Η συλλογὴ πατριωτικῶν τραγουδιῶν «Ἄσματα καὶ πονημάτια διαφόρων», ΔΙΕΕ 14, 1960, σσ. 342-370. N. Camarienou, «Ἄσματα καὶ πονημάτια διαφόρων. Chansons et opuscules patriotiques publiés à Jassy en 1821 par un littérateur...», Bucarest 1966, σσ. 3-88.

4. N. Camarienou, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 368. N. Camarienou, Ένθ' ἀνωτ., μετὰ τὴν σ. 28.

5. N. Camarienou, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 31-88.

6. Δ. Β. Οικονόμης, Πατριωτικά φορμάτα τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ καὶ ἄλλων ποιητῶν ἐξ ἀνεκδότων χειρογράφων. 'Ἑλληνικὴ Δημιουργία 11, τεῦχ. 128, 1953, σσ. 381-384. Εἰς τὴν μελέτην μου αὐτὴν προέβην εἰς φιλολογικὴν ἐξέτασιν τῶν κειμένων.

δωνται μεταφράσεις ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν¹, ὡς εἶναι π.χ. αἱ ἀκόλουθοι: «Πατρικὴ διδασκαλία» (Iași 1822), ἀποδοθεῖσα εἰς Ἀθανάσιον τὸν Πάριον², «Ἄδρατος πόλεμος» (Neamțu 1826), «Περὶ φυλακῆς τῶν πέντε αἰσθησαν» (Neamțu 1826), «Ἀλάρησμα διαφόρων καταγγεικῶν εὐχῶν» (Neamțu 1827) Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου³, «Δώδεκα διδασκαλίαι χρήσιμοι εἰς τὰς γυναικας» (Iași 1827) τοῦ Ιεροῦ Νικολάου Κυριακοπόδου, «Διδασκαλία διὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ ἄργον» (Iași 1829) καὶ τὸ «Manual de patriotism» (= Δοκίμιον περὶ πατριωτισμοῦ) (Iași 1829). Τὸ τελευταῖον τοῦτο ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ Iancu Nicola συνέταξεν, διετέλεσε μαθητής τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ ἑλληνικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀγίου Σάββα, εἰς ἣν ἐστάλη διὰ νὰ σπουδάσῃ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Μολδαβίας Βενιαμίν Κωστάκη. Τοῦτο ἔξαγεται ἐξ δοσῶν οὗτος λέγει εἰς τὸν ἀφιερωτικὸν τοῦ πρόλογον πρὸς τὸν ἐν λόγῳ Μητροπολίτην, τὸν προτασσόμενον εἰς τὴν ρουμανικὴν μετάφρασιν του τοῦ ἔργου τοῦ Δημητρίου Δαρβάρεως «Σοφίας ἀπάνθισμα» (Βιέννη 1811), μετάφρασιν ἐκδοθεῖσαν ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ τὸ 1827⁴.

Κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος ὁ Iancu Nicola ἐν τῇ αὐτῇ Σχολῇ τοῦ Βουκουρεστίου μετέφρασεν ἐπίσης ρουμανιστὶ τὸ ἔργον τοῦ Bernardin de Saint-Pierre, Paul et Virginie. Ἡ μετάφρασις αὕτη ἐκυκλοφορήθη ἐπὶ τινα ἔτη ἐν χειρογράφοις⁵, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1831 ἐδημοσιεύθη ἐν Ιασίῳ ὑπὸ τὸ δνομα Iancu Buznea. Τὸ δνομα τοῦτο, ὡς καὶ τὸ δνομα

1. Περὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν ρουμανικὴν μεταφρασθέντων καὶ ἐκδοθέντων ἔργων ἐν Ιασίῳ, Neamțu, Βουκουρεστίῳ, Buzău, Rimnic, Snagov, Sibiu, Tergoviște καὶ Cernăuți δύναται τις νὰ συμβουλευθῇ τὴν τετράτομον Bibliografia românească veche. Ήρδες τούτοις ἀρκεταὶ τοιαῦται μεταφράσεις μὴ ἐκδοθεῖσαι: ἀπόκεινται χειρόγραφοι εἰς τὰς ρουμανικὰς βιβλιοθήκας, ἀναφέρονται δὲ εἰς τοὺς δημοσιευθέντας Καταλόγους ρουμανικῶν χειρογράφων (fondul românesc). I. Bianu, Catalogul manuscriselor românești, τόμ. I, București 1907. I. Bianu și R. Caracasa, τόμ. II, București 1918. I. Bianu și G. Nicolaiasa, τόμ. III, Craiova 1981.

2. Βλ. Δ. B. Oikonomiðou, 'Αθανάσιος ὁ Πάριος, 'Ἐπετ. 'Ἐπαιρ. Κυκλ. Μελετῶν Α', 1961, σσ. 378 - 391.

3. D. V. Economidis, Nicodim Aghioritul (1748 - 1809), Biserica Ortodoxă Română, έτ. LIX, nr. 1 - 2, 1944, σσ. 14 καὶ 15 τοῦ δημοτοῦ.

4. I.B.N.H.D.S., III, σσ. 531 - 532, ἀρ. 1806.

5. Περιγραφὴν ἐνδεικούσης χειρογράφου, ἀποκειμένου ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Ρουμανικῆς 'Ακαδημίας βλ. ἐν I. Bianu, Catalogul manuscriselor românești, τόμ. I, București 1907, σσ. 100 - 102, ἀρ. 41.

Iancu Nicola, άνήκουν εις ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ πολλάκις μυημονεύθεις ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ ἐν Βουκουρεστίῳ συνάδελφος Νέστωρ Καμαριανός (Nestor Camariano) εἰς τὸ δημοσίευμά του «Despre un Manual de Patriotism publicat la Iași în 1829»¹.

Ο Iancu Nicola ἡ Iancu Buznea, χωρὶς νὰ τὸ ἀναφέρῃ, τὸ «Manual de patriotism...» μετέφρασεν εἰς τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔργου: «Δοκίμιον περὶ πατριωτισμοῦ πρὸς τοὺς κατοκούς τῶν λαοικῶν» (sic) ἐπτὰ τῆσσαν ἀφιερωθέντερν ὑπὸ Ε. Φ. ἐν Φιλαδέλφᾳ 1817, ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ τυπογραφείου². Δευτέρα ἔκδοσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ταύτου «Δοκιμίου» ἐδημοσιεύθη, κατὰ τοὺς Δημ. Γκίνη - Β. Μέξαν, μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, καίτοι ἐν τῷ τίτλῳ ἐπαναλαμβάνεται ὡς ἔτος ἐκδόσεως τὸ ἔτος 1817³. Εἰς τὸ ὅπισθεν μέρος τοῦ πρώτου φύλλου τῆς δευτέρας ταύτης ἐκδόσεως ἀναγινώσκομεν: «Ἐν φιλοισκομένα περὶ τὰ τέλη τῆς παρούσης δευτέρας ἐκδόσεως, ἐμάθομεν, ἀγκαλὰ καὶ ὅχι μετὰ βεβαιωθῆτος, διτὶ δ συγγραφεῖς τοῦ παρόντος δοκιμίου εἴναι ὁ κύριος Νικόλαος Σχούφος, δοτις, ὡς λέγουν, τὸ συνθέγμα τοῦ ἐπύπτωσε μερικοὺς χρόνους πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ εἰς τὴν διατριβήν του ἐν Μυρυχῇ τῆς Παναραζας».

Ο συγγραφεὺς τοῦ «Δοκιμίου» ταύτου Νικόλαος Σχούφος ἐγενήθη ἐν Σμύρνῃ. Αφοῦ ἐτελείωσε τὴν περίφημον Σχολὴν τῆς γενετέρας του, μετέβη εἰς τὴν Βιέννην καὶ τὸ Μόναχον πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν του. Ἐκ Γερμανίας ἤλθεν εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ τὸ δνομά του συνέδεθη μὲ τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ Ἑλληνικὸν θέατρον, ἢ διεύθυνσις τοῦ ὅποιου ἀνετέθη εἰς αὐτόν. Οὗτος ἦλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐν Μολδοβλαχίᾳ ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ἀλλ' ἤλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Τζηλάντην, χαρακτηρισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τούτου τῆς ἐπαναστάσεως ὡς «φαυλόβιος»⁴. Κατελθὼν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀνεμείχθη εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ἔξεδωσε τὴν ἐφημερίδα «Σωτήρ». Ο Νικόλαος Σχούφος ἐσφαλμένως συγχέεται ὑπὸ τινῶν

1. Revista istorică română. XIII, τεῦχ. IV, 1943, σσ. 116 - 126. Ιδίᾳ σ. 116, σημ. Τοῦ αὐτοῦ, Primele traduceri din Bernardin de Saint-Pierre în literatura română, ἐν Volumul Omagial C. Giurescu, Bucureşti 1944, σσ. 186 - 190.

2. Δ. Γκίνη - Β. Μέξα, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. A', σ. 154. Βλ. καὶ E. Legrand - H. Perrot, Bibliographie ionienne, τόμ. I, Paris 1910, σ. 249.

3. Δ. Γκίνη - Β. Μέξα, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 155.

4. Ιω. Φιλήμονος, Δοκίμιον ιστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τόμ. B', σ. 185, καὶ Αθαν. Ξεδίλος, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 72.

έρευνητῶν πρὸς τὸν Νικόλαον Σκουφᾶν, τὸν ἐκ τῶν ιδρυτῶν τῆς Φιλοκήσ 'Επαιρείας¹.

Κατὰ τὸ 1841 ἐπανεξεδόθη ἐν 'Ιασίῳ ἡ «Ἀκολουθία τῆς δοίας μητρὸς ἡμῶν Παρασκευῆς τῆς Ἐπιβατηῆς»². Κατὰ τὸ ἔτος 1844 ἔχομεν δύο ἐκδόσεις ἑλληνικῶν βιβλίων θρησκευτικοῦ περιεχομένου, αἱ δόποιαι ἔξηλθον ἐκ τῆς τυπογραφίας τῆς «Χαροκῆς Ἐφημερίδος»³. Μετὰ 10 ἔτη ἐξεδόθη ἐν 'Ιασίῳ κὲν τῆς τυπογραφίας Φραγκίζω - Ρωμάνια⁴ ἡ «Ἀκολουθία τοῦ Ἀγίου ἐνδόξου λειρομάρτυρος Μοδέστου»⁵. Άλλα ἔντυπα ἑλληνικὰ ἐκδοθέντα ἐν 'Ιασίῳ μετὰ ταῦτα δὲν γνωρίζομεν.

"Οπως εἰδούμεν ἀνωτέρω, αἱ ἐν 'Ιασίῳ ἐκδόσεις κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ 19ου αἰ. παύουν πλέον νὰ εἶναι μόνον θρησκευτικαὶ, ως συνέβαινε κατὰ τὸ πλεῖστον παλαιότερον. Νῦν παύουν νέοι ἀνεμοὶ ἐξ Εὐρώπης, κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ μεταβολαὶ συντελοῦνται πανταχοῦ ἐν Εὐρώπῃ καὶ τὸ Γένος τῶν Ἑλλήνων θέλει νὰ φωτισθῇ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην, νὰ διαπαιδαγωγηθῇ καλύτερον διὰ τῶν γραμμάτων, τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς τέχνης καὶ νὰ προπαρασκευασθῇ διὰ τὴν ἐθνικήν του ἀποκατάστασιν. Πρὸς τοὺς σκοποὺς αὐτοὺς ἀποβλέπουν πολλαὶ τῶν ὡς ἄνω κατὰ τὴν περίοδον 1800 - 1821 ἑλληνικῶν τοῦ 'Ιασίου ἐκδόσεων. Αρκεταὶ ἐξ αὐτῶν ἀντικατοπτρίζουν τοὺς παλμούς, τὸ πνεῦμα καὶ τοὺς δραματισμούς τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

ΔΗΜ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

1. Βλ. πλείονα εἰς τὴν μελέτην τοῦ N. Camariano, Un manuel de patriotism, ένθ' ἀνωτ., σσ. 116 - 126. Βλ. καὶ Δ. Β. Οικονομίδης, Τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ ἑλληνικὸν θέατρον καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Καναταντίνουπολεῖτου Καναταντίνου Κυριακοῦ 'Αριστία, 'Αρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ 19, 1954, σ. 171.

2. L. Petit, ένθ' ἀνωτ., σ. 229. Δ. Γχίνη - B. Μέξα, ένθ' ἀνωτ., τόμ. Β', ἐν 'Αθήναις 1941, σ. 26, ἀρ. 8421.

3. Δ. Γχίνη - B. Μέξα, ένθ' ἀνωτ., σ. 110, ἀρ. 4025, καὶ σ. 116, ἀρ. 4078.

4. Αὐτόθι, σ. 291, ἀρ. 5349.